

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Навчально науковий інститут (факультет) 081 «Право»

Кафедра морського та господарського права

УДК: 343.611

«Допущений до захисту»
Завідувач кафедри
Дубова.К.О
« 09 » 12 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

«УМИСНЕ ВБИВСТВО: ВИДИ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ»

Виконала: студентка 6511м групи
Мацюкіна.В.Є

Керівник роботи:
Завідувач кафедри Теорії та історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор
Бараненко Д.В.

Миколаїв – 2025 р.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ Національний
університет кораблебудування імені адмірала Макарова Факультет
морського права**

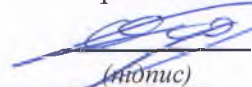
Кафедра морського та господарського права

Спеціальність 81 Право

Освітня програма «Право»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

 О. Ю. Дубинський
(підпис)

«09» 12 2025 р.

**ЗАВДАННЯ НА
КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Студентки

Мацокіної Владислави Євгенівни

1. Тема роботи: «Умисні вбивства. Види та класифікація».

Керівник роботи: Завідувач кафедри Теорії та історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор Бараненко Д.В.

Затверджені наказом ректора № 1155-уч від 30 вересня 2025 року.

2. Термін подання роботи: 08.12.2025 року

3. Вихідні дані до роботи: монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних науковців та практиків, інтернет-ресурси, наукова та навчально-методична література, законодавчі й нормативні акти України, що регламентують злочини проти життя.

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів):

1. Теоретико-правові основи дослідження умисних вбивств.

2. Види кваліфікованих умисних вбивств за кримінальним кодексом України.

3. Умисне вбивство за пом'якшуючих обставин, види та кваліфікація.
4. Проблеми кваліфікації умисних вбивств у судовій практиці.
5. Запобігання умисним вбивствам.
5. Перелік презентаційних матеріалів: презентація PowerPoint.
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	Сторонні консультанти до підготовки розділів роботи не залучалися		

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми роботи	До 10.09.2025	Виконано
2.	Визначення мети, завдань, об'єкта та предмету дослідження	До 20.09.2025	Виконано
3.	Складання плану роботи, опрацювання джерела	До 10.10.2025	Виконано
4.	Виконання роботи	До 25.11.2025	Виконано
5.	Підготовка до захисту	До 08.12.2025	Виконано
6.	Захист роботи	23.12.2025	Виконано

Студент

 (підпис) (ПІБ)

В.Є.Мацокіна

Керівник роботи

 (підпис) (ПІБ)

Д.В.Бараненко

ЗМІСТ

Анотація.....	4-5
Вступ.....	6-9
Розділ 1 Теоретико-правові основи дослідження умисних вбивств.....	10
1.1 Поняття умисного вбивства у кримінальному праві.....	10-15
1.2 Класифікація вбивств у науці кримінального права.....	15-18
1.3 Історичний розвиток законодавства України про відповідальність при вчиненні умисних вбивств.....	18-27
1.4 Порівняльно – правовий аналіз (зарубіжні підходи до класифікації умисних вбивств).....	27-31
Розділ 2 Види кваліфікованих умисних вбивств за кримінальним кодексом України.....	32
2.1 Просте умисне вбивство (поняття та класифікація злочину).....	32- 34
2.2 Кваліфіковані види умисних вбивств.....	34
2.2.1 Вбивство з корисливих мотивів.....	35
2.2.2 Вбивство з особливою жорстокістю.....	35- 39
2.2.3 Вбивство з метою приховати інший злочин або полегшати його вчинення	39-42
2.2.4 Вбивство за попередньою змовою осіб	42-44
2.2.5 Умисне вбивство, вчинене на замовлення.....	44-47
2.2.6 Умисне вбивство заручника або викраденої особи.....	47-49
2.2.7 Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб	49-51
2.2.8 Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115).....	51- 52
2.2.9 Умисне вбивство поєднане зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом.....	53-55
2.2.10 Умисне вбивство з хуліганських мотивів та умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.....	55-58
Розділ 3 Умисне вбивство за пом'якшуючих обставин, види та класифікація...	59
3.1 Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання.....	59-61
3.2 Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини	61 – 63

3.3 Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.....	63 – 66
Розділ 4 Проблеми кваліфікації умисних вбивств у судовій практиці.....	67
4.1 Розмежування умисного вбивства та суміжних складів злочину (тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть, необережне вбивство і тд).....	67-69
4.2 Типові помилки у правозастосуванні класифікації умисного вбивства в Україні	69-71
Розділ 5 Запобігання умисним вбивствам.....	72
5.1 Соціальні та психологічні чинники вчинення.....	72-74
5.2 Роль профілактичних заходів у запобіганні злочинів проти життя.....	74-76
5.3 Використання позитивного зарубіжного досвіду.....	76-77
Висновки.....	78
Список використаних джерел.....	79-81

АНОТАЦІЯ

Мацокіна. В.Є. Умисне вбивство види та класифікація – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Випускова кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» (081 Право). Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню умисних вбивств, їх видів та класифікації згідно КК України.

У результаті дослідження розглянуто та проаналізовано види умисних вбивств : прості, кваліфіковані (за обтяжуючих та за пом'якшуючих обставин), соціальні та психологічні чинники та шляхи до мінімізації. Робота налічує 81 сторінку та складається з п'яти розділів, висновках та списку використаних джерел.

У першому розділі «Теоретико-правові основи дослідження умисних вбивств» розглянуто питання поняття умисного вбивства, класифікацію у науці, історичний розвиток українського законодавства та зарубіжні підходи до класифікації умисних вбивств.

У другому розділі «Види кваліфікованих умисних вбивств за кримінальним кодексом України» розглянуті просте та кваліфіковані види умисних вбивств, умисні вбивства за обтяжуючих обставин, їх класифікація та аналіз.

У третьому розділі «Умисне вбивство за пом'якшуючих обставин, види та класифікація» розглянуті «привілейовані» види умисних убивств, їх класифікація та правовий аналіз.

У четвертому розділі «Проблеми кваліфікації умисних вбивств у судовій практиці» розглянуті проблеми класифікації: Розмежування умисного вбивства та суміжних складів злочину та типові помилки у правозастосуванні.

У п'ятому розділі «Запобігання умисним вбивствам» проаналізовано соціальні та психологічні чинники правопорушення, а також наведено аналіз можливої мінімізації з використанням позитивного зарубіжного досвіду.

У висновках акцентовано увагу на досягнутих результатах дослідження та на основні питання роботи.

Ключові слова: умисне вбивство, класифікація, умисел, обтяжуючі обставини, пом'якшуючі обставини, мотив, правозастосування.

ВСТУП

Забезпечення права людини на життя є однією з основоположних гарантій у будь-якому правовому суспільстві. Конституція України проголошує життя людини найвищою соціальною цінністю, а його охорона – обов'язком держави. Умисне вбивство, як найтяжчий злочин проти життя, становить значну загрозу для суспільної безпеки, моральних засад та загального правопорядку.

Сучасні виклики, пов'язані з воєнною агресією, соціально-економічною нестабільністю, зростанням рівня насильства та агресії в суспільстві, зумовлюють потребу у ґрунтовному аналізі кримінально-правової характеристики умисного вбивства. Змінюється структура злочинності, з'являються нові форми скоєння злочинів, зокрема з використанням технологій або в умовах збройного конфлікту, що потребує відповідного реагування з боку законодавця та правозастосовної практики.

З огляду на це, дослідження умисних вбивств як кримінально-правової категорії є вкрай важливим як для теорії кримінального права, так і для удосконалення практики кваліфікації, розслідування та запобігання цим злочинам.

Актуальність теми зумовлена низкою чинників. По-перше, умисне вбивство належить до категорії особливо тяжких злочинів, що посягають на базову цінність – життя людини. По-друге, незважаючи на існування сталого законодавчого регулювання відповідальності за вбивство, практика правозастосування демонструє низку проблем, пов'язаних із кваліфікацією окремих форм цього злочину, розмежуванням умисного вбивства від суміжних складів, а також визначенням ознак обтяжуючих обставин. По-третє, збройна агресія Російської Федерації проти України створила нові умови для вчинення злочинів проти життя, зокрема в умовах воєнного стану, на тимчасово окупованих територіях, або під час виконання службових обов'язків військовослужбовцями. Такі обставини потребують додаткового правового

аналізу з урахуванням міжнародного гуманітарного права та національного кримінального законодавства.

Таким чином, дослідження кримінально-правової характеристики умисних вбивств, проблем кваліфікації та правозастосування, а також шляхів удосконалення відповідного законодавства є важливим та своєчасним завданням.

Актуальність дослідження саме видів умисних вбивств зумовлена потребою глибшого розуміння механізмів кваліфікації, розмежування простого умисного вбивства (ч.1 ст. 115 КК України) та його кваліфікованих і особливо кваліфікованих складів (ч.2 ст. 115), а також розмежування з суміжними злочинами, як-от доведення до самогубства, вбивство через необережність або перевищення меж необхідної оборони.

Значну складність на практиці становить правильне тлумачення мотивів (наприклад, корисливий, хуліганський, з особливою жорстокістю), способу вчинення (наприклад, із застосуванням вогнепальної зброї чи отрути), а також визначення ознаки "з особливим цинізмом" або "вбивство кількох осіб", що має безпосередній вплив на кваліфікацію діяння та призначення покарання.

Крім того, в умовах воєнного стану та соціальних потрясінь фіксується поява нових соціальних і кримінальних тенденцій, таких як вбивства на ґрунті помсти, під впливом бойового стресу або в результаті посттравматичних розладів. Це вимагає актуалізації теоретико-практичного аналізу існуючих класифікацій видів умисного вбивства, а також розробки відповідних рекомендацій для правозастосовної практики.

Отже, дослідження видів умисних вбивств є вкрай актуальним як для поглиблення наукової розробки цієї теми, так і для забезпечення єдності судової практики, справедливості призначення покарань та подальшого удосконалення кримінального законодавства України. Теоретичну основу для роботи склали праці О.Л. Беспаль, Р.Х. Бічурін, Т.В. Ганжа, О.О. Дудоров, Ю.М. Жмур, А.С. Климосюк, В. І. Тютюгін, Т.М. Луцький, О.Г. Рогова, Я.Г. Смілянський, О.С. Сотула, О.Л. Старко, М.І.Хавронюк, О.М. Цільмак, Г.З. Яремко, Н. Ярмиш та ін.

Метою магістерської роботи є комплексне дослідження кримінально-правової характеристики видів умисних вбивств, аналіз практики їх кваліфікації, виявлення проблемних аспектів правозастосування, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та судової практики в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається вирішити такі **основні завдання**:

1. Проаналізувати історичний розвиток кримінально-правового регулювання умисних вбивств в Україні та зарубіжних країнах.
2. Визначити поняття умисного вбивства та охарактеризувати його як вид злочину проти життя.
3. Систематизувати та дослідити види умисних вбивств, передбачені статтею 115 Кримінального кодексу України, із виокремленням їх ознак.
4. Розглянути проблемні аспекти кваліфікації окремих видів умисних вбивств у судовій практиці.
5. Здійснити розмежування умисного вбивства від суміжних складів злочинів (доведення до самогубства, вбивство з необережності, перевищення меж необхідної оборони тощо).
6. Проаналізувати вплив соціально-політичних чинників (зокрема війни) на зміну характеру та мотивів умисних вбивств.
7. Сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства України та правозастосовної практики в частині регламентації та кваліфікації різних видів умисних вбивств.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі кримінально-правового регулювання та протидії умисним вбивствам як особливо тяжким злочинам проти життя.

Предметом дослідження є кримінально-правова характеристика видів умисних вбивств, передбачених статтею 115 Кримінального кодексу України, а також практика їх кваліфікації та правозастосування.

У процесі написання роботи використовувалися такі *методи наукового пізнання*:

1. Загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння – для вивчення правових норм та судової практики;
2. Історико-правовий метод – для дослідження еволюції правового регулювання відповідальності за умисне вбивство;
3. Формально-логічний метод – для аналізу юридичних конструкцій та термінології;
4. Порівняльно-правовий метод – для вивчення підходів до класифікації видів умисних вбивств у законодавстві зарубіжних країн;
5. Статистичний метод – для узагальнення даних про поширеність різних видів умисних вбивств;
6. Метод системного аналізу – для виявлення взаємозв'язків між правовими нормами та практикою їх застосування.

Тема кваліфікаційної роботи була апробована в процесі фахових обговорень на навчальних заняттях. Робота пройшла обговорення на семінарських заняттях з кримінального права, де отримала схвалення щодо актуальності тематики, коректності застосованих методів та обґрунтованості зроблених висновків. Окремі аспекти дослідження були представлені та підтримані під час дискусій у студентському науковому середовищі, що підтверджує практичну значущість отриманих результатів.

РОЗДІЛ І

Теоретико-правові основи дослідження умисних вбивств

1.1 Поняття умисного вбивства у кримінальному праві. (поняття осудності та умислу згідно з Розділ IV КК та Розділ V)

У ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України, прийнятого 5 квітня 2001 року (набрав чинності з 1 вересня того ж року), вперше подано визначення вбивства як, умисного протиправного заподіяння смерті іншій людині.

Умисне вбивство — це злочин проти життя, що полягає у протиправному та винному позбавленні життя іншої людини, вчиненому з умислом, тобто із усвідомленням суспільно небезпечного характеру дії (бездіяльності) та бажанням або свідомим допущенням настання смерті потерпілого. Згідно зі ст. 115 Кримінального кодексу України, умисне вбивство є базовим складом злочину, який охоплює всі випадки навмисного позбавлення життя, якщо відсутні обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність (передбачені статтями 116–118 КК України).

У доктрині кримінального права умисне вбивство розглядається як посягання на найвищу соціальну цінність — життя людини, а тому відзначається підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Його об'єктивна сторона полягає у дії або бездіяльності, наслідком якої є смерть іншої особи, а суб'єктивна — у наявності умислу (прямого або непрямого).

Науковці підкреслюють, що умисел при вбивстві має специфічний зміст — він завжди спрямований на позбавлення життя конкретної людини, і саме ця цілеспрямованість відрізняє умисне вбивство від інших злочинів, пов'язаних із заподіянням смерті через необережність або з перевищенням меж необхідної оборони.

Закон розрізняє два види умислу: прямий і непрямий.

Прямий умисел - це таке психічне ставлення до діяння і його наслідків, при якому особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або

бездіяльності), передбачала його суспільна небезпечні наслідки і бажала їх настання (ч. 2 ст. 24 КК).

Непрямий умисел - це такий умисел, при якому особа усвідомлювала суспільна небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільна небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 3 ст. 24 КК).

Як видно, ці формулювання мають багато спільного. Їх аналіз дає можливість виділити основні ознаки, що характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння і його наслідків. Свідомість і передбачення становлять інтелектуальні ознаки умислу, а бажання або свідоме допущення наслідків - його вольову ознаку. З урахуванням цих ознак можна дати загальне визначення поняття умислу. Його зміст полягає в тому, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала або свідомо припускала їх настання. При вчиненні конкретних злочинів можливі різноманітні поєднання інтелектуальних і вольових ознак. Це співвідношення і лежить в основі розмежування в законі і на практиці умислу на прямий і непрямий.

Інтелектуальні ознаки прямого умислу полягають в усвідомленні суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) і передбаченні його суспільно небезпечних наслідків. Хоча ці поняття і належать до однієї інтелектуальної сфери психічної діяльності, але вони є різними за своїм змістом.

Свідомість суспільно небезпечного характеру діяння містить у собі не тільки розуміння фактичної сторони того, що вчиняється, всіх обставин, що характеризують об'єктивні ознаки складу злочину, в тому числі значущість об'єкта і предмета посягання, характеру діяння, місця, часу, способу його вчинення та інших обставин, а й розуміння соціального значення діяння, його соціальної шкідливості.

Передбачення означає, що у свідомості даної особи склалося певне уявлення про можливі або неминучі наслідки свого діяння. При цьому

передбачення тут носить конкретний характер. Особа має чітке уявлення про розвиток причинного зв'язку, тобто про те, що саме від її конкретного діяння настануть або можуть настати конкретні суспільно небезпечні наслідки.

Вольова ознака прямого умислу - це бажання настання передбачуваних наслідків своєї дії чи бездіяльності. Частіше за все особа прагне в цьому разі досягти якої-небудь мети, задовольнити ту чи іншу потребу.

Свідомість при непрямому умислі є аналогічною свідомості в умислі прямому. І в цьому разі свідомість особи включає до себе розуміння всіх фактичних обставин, що характеризують об'єктивні ознаки конкретного складу злочину, в тому числі характеру і значення об'єкта і предмета посягання, характеру дії і бездіяльності, а також місця, часу, способу їх вчинення та ін. Вона також містить розуміння суспільної небезпечності, шкідливості свого діяння і його наслідків.

Передбачення при непрямому умислі має свою розпізнавальну особливість. Як і при прямому умислі, воно носить конкретний характер. Особа в цьому разі чітко усвідомлює, що саме її конкретна дія чи бездіяльність може спричинити конкретний суспільно небезпечний наслідок, і тим самим передбачає загалом розвиток причинного зв'язку між діянням і можливим наслідком. Проте цей наслідок особа передбачає лише як можливий результат свого діяння. Передбачення неминучості настання наслідку при непрямому умислі виключається. Воля особи в цьому разі не спрямована на досягнення суспільно небезпечного наслідку. Саме в цьому і полягає розпізнавальна особливість передбачення наслідків при непрямому умислі. Але основна сутність непрямого умислу - в його вольовій ознаці. Особливість такої ознаки полягає у відсутності бажання настання суспільно небезпечного наслідку. Незважаючи на передбачення такого наслідку, особа не відчуває потреби в його досягненні, воно не потрібно їй ні як основний, ні як проміжний наслідок. Тут має місце ситуація, при якій особа, не спрямовуючи свою волю на досягнення наслідку, все ж таки свідомо допускає його настання. Частіше за все таке свідоме допущення виражається в байдужому ставленні до наслідків. Інакше кажучи,

особа, не будучи зацікавленою у настанні суспільно небезпечного наслідку свого діяння, все ж допускає таку можливість.

Викладене дозволяє виділити ознаки, що відрізняють непрямий умисел від прямого. Багато хто схильний бачити відмінність між ними тільки у вольовій ознаці - при прямому умислі особа бажає настання суспільно небезпечного наслідку як основного або проміжного результату (мети), а при непрямому - воля особи не спрямована на досягнення такого наслідку, вона його не бажає, але все ж свідомо допускає його настання. Ця перша розпізнавальна ознака є дуже істотною, але цим не можна обмежуватися. Друга розпізнавальна ознака полягає в характері передбачення наслідків. Якщо при прямому умислі особа передбачає наслідки як можливий або як неминучий результат свого суспільно небезпечного діяння, то при непрямому умислі вона передбачає тільки можливість (ймовірність) настання таких наслідків.

В межах прямого і непрямих умислу в теорії і на практиці виділяють й конкретні їх види, що мають значення при юридичній оцінці і кваліфікації деяких злочинів. Вони характеризуються додатковими розпізнавальними ознаками: часом виникнення, спрямованістю, конкретизацією бажаного наслідку та ін.

За часом виникнення і формування відрізняють умисел заздалегідь обдуманий і такий, що виник раптово. У більшості випадків кваліфікація злочину не залежить від часу виникнення умислу, проте КК відомі злочини, суб'єктивна сторона і характер суспільної небезпечності яких фактично визначаються умислом, що виник раптово. Це передбачено ст. 116 (умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання) або ст. 123 (умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання). При заздалегідь обдуманому умислі мотив і мета вчинити злочин і його безпосередня реалізація виокремлені між собою певним проміжком часу, протягом якого винний розробляє план вчинення злочину, обмірковує його деталі, обирає спосіб, час і місце вчинення. Подібні обставини звичайно свідчать про підвищену антисоціальність суб'єкта. Тому, незважаючи на те що час виникнення умислу в

більшості умисних злочинів не має значення, його необхідно враховувати при призначенні покарання. Тим більше, що при заздалегідь обдуманому умислі часто вчиняються такі особливо тяжкі злочини, як вбивство, розбійні напади, бандитизм, викрадення майна в особливо великих розмірах, контрабанда, вимагання та ін.

Залежно від спрямованості і ступеня конкретизації бажаних наслідків умисел прийнято розмежовувати на визначений (конкретизований) і невизначений (неконкретизований).

Визначений умисел характеризується чіткою конкретизацією наслідків діяння в передбаченні винного. Суб'єкт тут передбачає конкретні наслідки і бажає їх або свідомо допускає. Наприклад, особа бажає викрасти гроші із каси магазину. Тут вона має чітке уявлення про характер наслідків. Водночас конкретизацію наслідків не можна зводити в усіх випадках до чітко формальних параметрів. Діапазон їх відносно широкий. Саме тому визначений умисел в одних випадках може бути простим, коли винний передбачає і бажає настання одного конкретизованого наслідку, досягнення певної мети, наприклад, смерті потерпілого при пострілі впритул, або альтернативним, коли особа передбачає і однаково бажає або свідомо допускає настання одного із двох чи більшого числа, але індивідуально визначених наслідків. Так, при заподіянні проникаючого ножового Поранення грудної клітини потерпілого винний однаковою мірою передбачає і бажає настання смерті потерпілого або заподіяння йому тяжкого тілесного ушкодження.

Невизначений умисел відрізняється від альтернативного визначеного умислу тим, що при передбаченні можливості настання шкідливих наслідків тут відсутня їх індивідуальна визначеність. У особи немає чіткого уявлення про характер і тяжкість можливих наслідків. Суб'єкт у цьому разі бажає або свідомо допускає настання шкідливих наслідків тим чи іншим інтересам, але про те, якою фактично буде ця шкода, не має чіткого уявлення. Так, при нанесенні ударів кулаком винний не передбачає, які саме тілесні ушкодження будуть заподіяні потерпілому: легкі, середньої тяжкості або навіть тяжкі. Але у подібних випадках

він передбачає спричинення будь-якого за ступенем тяжкості тілесного ушкодження потерпілому і бажає або свідомо допускає його настання. Злочин у таких випадках кваліфікується за фактично заподіяними наслідками.

Розглянуті види умислу впливають або на кваліфікацію злочину, або на ступінь його суспільної небезпечності, і тому повинні враховуватися при призначенні покарання.

1.2 Класифікація вбивств у науці кримінального права.

У свою чергу умисні вбивства розрізняються за ступенем своєї суспільної небезпеки (тяжкості) на три види: так зване просте вбивство, тобто вчинене без обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин (ч. 1 ст. 115); вчинене за обтяжуючих обставин, так зване кваліфіковане вбивство (ч. 2 ст. 115) і вчинене за пом'якшуючих обставин, так зване привілейоване вбивство.

Вбивства з обтяжуючими обставинами, відповідно до КК можна поділити на: вбивство двох або більше осіб; малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; заручника або викраденої людини; вчинене з особливою жорстокістю; вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб; з корисливих мотивів; з хуліганських мотивів; особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку; з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення; поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом; вчинене на замовлення; вчинене за попередньою змовою групою осіб; з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; вбивство вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство.

Вбивства з пом'якшуючими обставинами відповідно до КК можна поділити на умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання; умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини; умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця

У криміналістиці вбивства часто класифікують за обсягом і характером первинної інформації, наявної в розпорядженні слідчого до моменту порушення

кримінальної справи. Тут виділяють т.зв. очевидні вбивства і вбивства, скоєні в умовах неочевидності. За статистичними даними більшість вбивств є очевидними, тобто до початку розслідування вже встановлено підозрюваного (підозрювані) і факт скоєння вбивства не викликає особливих сумнівів. Як правило, такі злочини вчиняються на ґрунті особистих неприязних відносин, часто після тривалого спільного вживання алкогольних напоїв. У більшості випадків злочинець знайомий з потерпілим. Приватним випадком очевидного вбивства є т.зв. “Побутове” вбивство, при якому злочинець і потерпілий мають родинні чи інші стійкі особисті зв’язки, і проживають або в одному населеному пункті, або навіть в одному житловому приміщенні. Злочини даної категорії характеризуються відсутністю попередньої підготовки, здійснюються як правило зі раптово виникли умишлом. Як знаряддя вбивства найчастіше використовуються предмети побутового призначення, випадково опинилися на місці скоєння злочину (кухонні ножі, сокири, праски і т.д.) або вогнепальна зброя, що знаходяться в житловому приміщенні. Іноді вчинення таких злочинів передуює неправомірне поведінку потерпілого. Слідом за вчиненням “побутових” вбивств часто слід явка з повинною.

Вбивства можуть бути піддані в криміналістичних цілях класифікації за певними криміналістично значущими ознаками ще й на підвиди, наприклад, за суб’єктом, способом, умовами, місцем вчинення. Йдеться про вбивства, які, або передбачені нормами КК України (умисне вбивство, вчинене на замовлення), або виходять за межі відповідної статті КК, не перелічені в ній, але мають істотні криміналістичні ознаки, наприклад, вбивства, вчинені на релігійному підґрунті, у процесі протистояння організованих злочинних угруповань, з метою заволодіння житловою площею громадян, на залізничному транспорті, водіїв автомашин, вбивства з інсценуванням тощо.

Розглянемо основні елементи криміналістичної характеристики вбивств.

Спосіб вчинення. Способи вбивств надзвичайно різноманітні: застосування вогнепальної і холодної зброї, удавлення зашморгом, дія високої температури, утоплення та ін. Спосіб вчинення часто вказує на особу злочинця і

дозволяє висувати версії як щодо вбивці, так і щодо мотивів учинення злочину. Спосіб вчинення злочину орієнтує слідчого на комплекс слідів і речових доказів, які можуть бути виявлені у процесі розслідування. Крім того, спосіб вчинення може сприяти встановленню особи потерпілого (мається на увазі характер попередніх стосунків потерпілого зі злочинцем).

Спосіб приховування. Найбільш традиційними способами приховування є: знищення слідів злочину; приховування чи знищення знарядь і засобів; інсценування вбивства під нещасний випадок чи самогубство; знищення трупа (спалювання, утоплення, розчленування, закопування); спотворення трупа з метою приховування особи потерпілого. Як правило, такі дії пов'язані з бажанням вбивці уникнути відповідальності, приховати свою причетність до злочину.

Час, місце та обстановка події злочину. Звичайно злочинець обирає час, коли немає свідків, коли потерпілий один у будинку, офісі або іншому місці, нерідко вечірній або нічний. Місце вчинення вбивства — найчастіше безлюдна місцевість чи квартира, в якій потерпілий може бути один. Також це можуть бути транспорт (автомобільний чи залізничний), зруйновані будинки або такі, що будуються, інші місця, куди через різні обставини потрапляє потерпілий. Місце злочину, як і обстановка, є надзвичайно важливим джерелом інформації, бо воно містить велику кількість слідів і речових доказів, що визначають напрям розслідування і висунення слідчих версій.

Типові сліди вбивства. «Слідову картину» утворюють обставини і сліди події злочину. Їх виявлення, аналіз, встановлення причинних зв'язків дозволяють побудувати картину події, сформулювати уявні або дійсні моделі злочину, механізм його вчинення. Дослідження таких слідів і речових доказів може вказати на особу злочинця, особу потерпілого та обставини події, виявити негативні обставини, сліди приховування злочину.

Особа злочинця. Соціальний і психологічний портрет вбивці має різноманітні риси залежно від того, чи є злочин умисним або його вчинено з необережності. Злочинець, який вчинив убивство умисно, характеризується

негативно, має такі якості, як агресивність, жорстокість, егоїзм, цинізм, зневага до чужих інтересів, розпущеність тощо. Серед злочинців цієї категорії переважають наркомани, сексуальні психопати, особи з психічними відхиленнями. У випадках необережних убивств злочинці, як правило, не мають таких якостей. Дії злочинця на місці події дозволяють дійти висновків щодо його обережності, продуманості дій, наявності фахових навичок, сили, жорстокості та ін.

Особа потерпілого. Особа потерпілого нерідко вказує на особу злочинця (зв'язки потерпілого зі злочинцем, характер їхніх стосунків, мотиви вчиненого злочину). Тому вивчення особи потерпілого дозволяє висунути версії щодо вбивці, мотивів учинення злочину, в окремих випадках щодо віктимної поведінки потерпілого.

1.3 Історичний розвиток законодавства України про відповідальність при вчиненні умисних вбивств.

Право на життя, безсумнівно, є найприроднішим та найціннішим, що може мати людина. Без забезпечення права на життя не можна говорити про будь-які інші права і свободи. Застосування історико-порівняльного методу під час дослідження кримінально-правового інституту умисного вбивства є необхідним для з'ясування сенсу і значимості його в кримінальному праві.

Вбивство є одним з найдавніших злочинів, і свідченням того є ст. 4 договору князя Олега з греками 911 р., яка свідчить про те, що «якщо хто-небудь уб'є (когось) – руський християнина або християнин руського, хай помре намісці скоєння вбивства» [2, с. 25]. Відповідальність за вбивство передбачалася і ст. 13 договору Ігоря 944 р.: «Якщо ж уб'є християнин руського чи руський християнина, і буде схоплений вбивця родичами (вбитого), то нехай буде він убитий» [2, с. 126]. Пізніше система правових норм Київської Русі стала називатися «Руською правдою», яка є найбільш великою пам'яткою у історії українського права періоду початку феодалізму. Так, у деяких статтях (ст. ст. 18, 19 Академічного списку і ст. ст. 4, 5 Троїцького списку) говориться про вбивство «в розбої» і про вбивство «на бенкеті».

Вбивство розглядалося як найбільш тяжкий злочин з усіх посягань на особу. Про цей злочин йшлося в десяти статтях Короткої Правди (ст. ст. 1, 19-27). Так, ст. 1 зазначала: «Уб'є чоловік (ь) чоловіка, то мстити братові брата, або синів батька, либо отцю сина, або брата чаду, либо сестрин синові ...».

Ряд статей Розширеної редакції Правди (ст. ст. 1-7, 11-17) також говорить про різні види вбивств. Стаття 1 передбачала: «Лже убъеть чоловіка то мстить братам брата, либо отцю чи синові, либо братові чадо чи братнею синові» [3, с. 21–22]. При цьому у Розширеній редакції Правди життя представників панівних класів захищалися санкціями суворішими, аніж життя простих людей. Про це свідчить, зокрема, ст. 3 цього нормативно-правового акту: «якщо хто уб'є князівського мужа в розбої, а головніка не шукають, то вервену платить той, у чийй верві лежить голова—80гривен ,а за простолюдина—40гривен» [4, с. 114].

Подальший розвиток кримінального законодавства пов'язаний з епохою укріплення центральної влади, процесом подолання феодалної роздрібненості. В результаті цих перетворень з'явилися Судебник Івана III (1497 р.) та Івана IV (1550 р.). Ці Судебники насамперед закріпили караність посягання на життя государя. У ст. 9 Судебника 1497 р. і в ст. 61 Судебника 1550 р. закріплювалося: «А государскій убійца і коромолніку церковному татю, і головному, і подимщик і зажігалник, веденому лихому людині житова не дати, і казнити його смертною карою». Злочини проти особи і власності в більшості випадків були об'єднані (татьба, розбій, грабіж). Діяв принцип захисту особи. У центрі стояла охорона життя, що належить Богу, у зв'язку з чим за злочини проти життя особи було покарання у вигляді смертної кари.

На території України було чинним і законодавство Великого князівства Литовського, зокрема, три Литовських статuti XVI ст., Литовський Судебник 1468 р.

У нормах Соборного уложення 1649 р. помітно ускладнюється система злочинів, посилюється і диференціюється система покарань. До злочинів проти особи належало вбивство, яке поділялося на просте і кваліфіковане (вбивство батьків дітьми, вбивство пана рабом). У його тексті вже зустрічається пряма

вказівка на посилення відповідальності у разі вчинення умисного злочину. Згідно зі ст. ст. 69-72 гл. XXI за умисне вбивство передбачалася страта: «А хто вб'є з умишленієм, і сознаєца про те, що з умишленієм убив, і така йому самого стратити смертію», за ненавмисне вбивство передбачалася як покарання в'язниця (для дітей боярських) і батіг (для селян).

У період абсолютної монархії всі сторони діяльності будь-якого відомства охоплюють Статути (Військовий, Митний, Морський та інші) Важливою пам'яткою кримінального права XVIII ст. є військовий Артикул, який є першим військовим кримінальним кодексом, що набрав чинності у 1715 р. Серед злочинів проти особи на першому місці знаходилося вбивство, склад злочину якого отримав подальший розвиток. Глава 19 Артикулу військового проводила розмежування вбивства на просте і кваліфіковане, тобто вбивство з обтяжуючими обставинами. Так, артикул 154 визначав покарання за скоєння простого вбивства з умислом для досягнення певної мети, або без необхідності і без примусу: «то кого волею і навмисне без потреби і без смертного страху вб'є ...». До кваліфікованого вбивства належали: батьковбивство, вбивство дитини, вбивство офіцера солдатом, вбивство шляхом отруєння, а також вчинення вбивства по найму. Так, Артикул 161 визначав – «коли хто для прибутку ... договорітца ... оний купно з тим, хто його найняв ... колесом розламаний ... бути мають». Отже, якщо звичайне умисне вбивство каралося відсіканням голови (Артикул 154), то кваліфіковане – каралося стратою колесуванням (Артикули 161, 162, 163). З огляду на поняття суб'єкта злочину у розділі VII розрізнялися вбивства, вчинені ратними людьми «їдучи на державну службу» по дорозі (Артикул 30) і служивими людьми (Артикул 38). Згідно з главою I Артикулу виділялися вбивства за місцем їх вчинення: вбивство у церкві (Артикул 4), яке зазвичай каралося спаленням, і вбивство на государевому дворі, або у присутності государя (Артикул 3). Також кваліфікуючою ознакою було вчинення вбивства під час скоєння іншого злочину [5, с. 97–128].

У 1845 році на теренах Російської імперії приймається перший, так званий «кримінальний кодекс», який отримав назву: «Уложення про покарання

кримінальні і виправні». Так, зокрема, у ст. 1920 Глави 1 «Про смертовбивство» Розділу 10 «Про злочини проти життя, здоров'я, свободи та честі приватних осіб» було передбачено кримінальну відповідальність за умисне вбивство батька або матері.

Так, відповідно до ст. 1920 Уложення про покарання кримінальні і виправні за умисне вбивство батька або матері винні підлягали: позбавленню всіх прав стану та заслання на каторжну роботу у рудниках без строку, а у випадку, якщо вони відповідно до закону не звільнені від покарань тілесних, і покарань плітями через катів у мірі, визначеній ст. 21 цього Уложення для першого ступеня покарань цього роду, з накладенням клейма. Після прибуття їх на місце каторжної роботи, вони у жодному разі та за жодних причин не переводяться до загону осіб, які виправляються та звільняються від робіт виключно у разі їх неможливості виконувати такі роботи через дряхлість, тоді навіть вони не звільняються від тримання у острозі» [2, с. 941], [3, с. 9–10].

Так, відповідно до ст. 1921 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року було встановлено, що хто вже був одного разу покараний за вчинене з обдуманим наміром або умислом убивство, знову вчинить таке ж умисне смертовбивство, той за це підлягає, – позбавленню всіх прав стану та заслання на каторжні роботи до рудників без строку, а у випадку коли він відповідно до закону не звільнений від тілесних покарань, і покаранню плітками через катів у мірі, визначеній ст. 21 цього Уложення для першого ступеня покарань цього роду, з накладенням клейма [2, с. 941], [3, с. 10].

Відповідно до ст. 1922 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року було встановлено, що покаранню, визначеному у попередній 1921 статті, підлягає також винний у вбивстві умисному:

- а) жінки своєї або чоловіка, сина свого або доньки, рідних діда або бабки, онука або онучки та взагалі одного з родичів прямої лінії у будь-якому ступені (споріднення); або рідного брата або сестри, рідного дядька або тітки;
- б) або начальника чи пана, або членів родини пана, які з ним проживають, або хазяїна чи майстра, в якого вбивця знаходився на службі, роботі або навчанні;

в) або людини, якій вбивця був зобов'язаний своїм вихованням або утриманням [2, с. 941; 3, с. 10].

Покарання пом'якшувалося трьома ступенями в разі, якщо вбивство незаконнародженого сина чи доньки було вчинено матір'ю від стиду або страху, при самому народженні, якщо при цьому не буде доведено, що вона була до цього винна в тому ж самому злочині. Коли дітовбивство цього роду було ненавмисне, то винна в цьому жінка, особливо, якщо вона незаміжня і вчинила це діяння в перший раз, каралася: позбавленням всіх прав стану та висланням на поселення в віддалені, або менш віддалені міста Сибірі, а у випадку коли вона відповідно до закону не звільнена від тілесних покарань, і покаранню плітками через катів у мірі, визначеній ст. 22 цього Уложення для першого чи другого ступеня покарань цього роду, дивлячись по обставинам, більш або менш обтяжуючих або пом'якшуючим її вину [2, с. 942].

У ст. 1923 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року було передбачено кримінальну відповідальність за умисне вбивство завідомо для винного вагітної жінки.

Так, хто з завчасно обдуманим наміром або умислом, вчинить вбивство вагітної жінки, усвідомлюючи при цьому що вона в цьому положенні, той карався, – позбавленням всіх прав стану та висланням на каторжні роботи в рудники терміном від п'ятнадцяти до двадцяти років, а у випадку коли він відповідно до закону не звільнений від тілесних покарань, і покаранню плітками через катів у мірі, визначеній ст. 21 цього Уложення для першого чи другого ступеня покарань цього роду, з нанесенням клейма [2, с. 942–943]. Як слушно зазначає М.О. Василенко, з огляду на санкцію ст. 1923 стає очевидним, що обтяжуючі обставини, які були передбачені у цій нормі, розглядалися законодавцем як менш суспільно небезпечні, ніж ті що закріплювались у диспозиціях ст. 1920–1922. Втім, наголошує науковець, враховуючи сам вид даного покарання, умови його відбування та відношення до засуджених припускаємо, що покарання у виді позбавлення всіх прав стану та заслання на каторжну роботу до рудників на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років

насправді ставало довічним для більшої частини засуджених за даний злочин. Крім того, на думку автора, у разі, якщо мала місце множинність умисних вбивств при викладеній обтяжуючій обставині, суб'єкта злочину могли засудити до більш жорсткого покарання, ніж те, що передбачено у санкції відповідної норми Особливої частини Уложення 1845 р. (у даному випадку до довічного покарання або навіть смертної кари [3, с. 11]. Більше того, в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 року було передбачено кримінальну відповідальність і за умисні вбивства вчинені особливо небезпечним способом. Так, відповідно до ст. 1924 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року до відповідальності передбаченої ст. 1923 притягувались особи, які вчинили умисне вбивство:

- 1) через підпал, або через вибух пороху чи газу, або іншим способом, який спричиняє шкоду, або через навмисний прорив платини, або іншим способом утоплення, або через поламку мостів, залізних доріг, через вистріли в натовп людей, хоча б і для вбивства однієї особи, та інших діянь, коли у небезпеці знаходилось багато людей, чи населений пункт;
- 2) коли для вчинення свого злочину вбивця ховався в засаді, або заманив вбитого в місце, завчасно підготовлено для вбивства;
- 3) коли злочин вчинено для пограбування вбитого, або з метою отримання спадщини, або з метою заволодіння іншою власністю вбитого, або іншої особи;
- 4) шляхом отруєння [2, с. 743].

Отже, як можемо побачити в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 року було передбачено кримінальну відповідальність, як за просте умисне вбивство, так і за кваліфіковане. Проте, кримінальної відповідальності за умисне вбивство поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством передбачено не було. Разом із тим, покарання за окреслені діяння характеризувались тогочасною жорстокістю. Так, в особливих випадках винний підлягав довічному заслання на каторжні роботи, або смертній карі.

В подальшому, більше ніж через пів століття, на зміну Уложенню про покарання кримінальні і виправні 1845 року було прийнято Кримінальне уложення 1903 року. Кримінальну відповідальність за умисне вбивство було передбачено у ст. 453 Глави 22 «Про позбавлення життя». Так, відповідно до ст. 453 винний у вбивстві карався каторгою на строк не менше восьми років. Відповідно до ст. 454 винний у вбивстві матері або батька карався каторгою без строку. Відповідно до ст. 455 винний у вбивстві:

- 1) родича будь-якого рівня спорідненості, чоловіка або дружини, брата або сестри;
- 2) священнослужителя при виконанні ним служби Божої або духовної треби;
- 3) службової особи при виконанні або з приводу виконання ним службових обов'язків;
- 4) кого-небудь із числа караулу, яка здійснює охорону Імператора або членів імператорського будинку, або члена воєнного караулу;
- 5) начальника або господаря, або члена сім'ї господаря, разом із ним проживаючого, або власника, у якого винний перебуває у служінні, або майстра, у котрого від знаходиться на роботі або навчанні, або особи, кому він був наданий на навчання або утримання;
- 6) шайкою;
- 7) на протязі п'яти років після відбування покарання за вбивство, передбачене ст. 453–456;
- 8) способом, небезпечним для життя багатьох осіб;
- 9) способом, особливо жорстоким;
- 10) шляхом отруєння;
- 11) із укриття;
- 12) з метою полегшити вчинення іншого тяжкого злочину, – карається каторгою без строку, або на строк не менше ніж десять років [4, с. 90–91].

Як можемо побачити, у Кримінальному уложення 1903 року вже передбачено законодавцем безліч кваліфікованих складів умисного вбивства, в тому числі, вже з'являється умисне вбивство з метою полегшити вчинення

іншого тяжкого злочину. Разом із тим, привертає увагу відносна м'якість покарання за такий вид умисних вбивств. Адже, законодавцем прийнято рішення обмежитись максимальним покаранням у вигляді довічних каторжних робіт. На відміну від попередників, де було передбачено максимальне покарання у вигляді смертної кари. Ба більше, Кримінальне уложення 1903 року було останнім кримінальним законодавством царської Росії. Як відомо, на зміну царизму прийшли до влади більшовики. В результаті чого у 1922 році було прийнято Кримінальний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі-УСРР), якому було суджено проіснувати всього п'ять років. Так, умисне вбивство за КК 1922 року було передбачено у ст. 142 Глави 5 «Злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи». Зокрема, відповідно до ст. 142 було зазначено, що умисне вбивство карається позбавлення волі на строк не менше восьми років з суворою ізоляцією, при умовах скоєння:

- а) з користі, ревнощів (якщо вона не співпадає з ознаками ст. 143) та інших мотивів;
- б) особою, яка вже відбувала покарання за умисне вбивство або інше тяжке ушкодження;
- в) способом, небезпечним для життя багатьох людей або особливо жорстоким способом для вбитого;
- г) особою, в обов'язки якої входила опіка над вбитим;
- д) з використання безпорадного стану вбитого [6, с. 17].

Відповідно до ст. 143 КК 1922 року було передбачено кримінальну відповідальність за просте вбивство.

Так, умисне вбивство, скоєне без вказаних у попередній статті умов та обставин, карається позбавленням волі на строк не менше ніж трьох років з суворою ізоляцією [6, с. 17].

В подальшому, як вже було зазначено вище, 1 липня 1927 року було введено в дію КК 1927 року. Відповідальність за умисне вбивство знайшла своє відображення у ст. 138 Розділу 6 «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи».

Так, відповідно до ст. 138 було встановлено, що за умисне вбивство, вчинене:

- а) з користі, ревнощів (якщо воно не має ознак ст. 140) та інших мотивів;
- б) особою, яка вже відбула захід соціального захисту за вмісне вбивство або тяжке пошкодження на тілі;
- в) способом, небезпечним для життя багатьох людей або особливо болісним для убитого;
- г) щоб полегшити або приховати інший злочин;
- д) особою, на обов'язку якої лежить особливе піклування про убитого;
- е) з використанням безпорадного стану убитого;
- ж) жінки, завідомо вагітної, застосовується, – позбавлення волі на строк до десяти років.

Вбивство, вчинене військовослужбовцем, при особливо обтяжливих обставинах, – вищу міру покарання – розстріл [7, с. 46].

У ст. 139 КК 1927 року було передбачено кримінальну відповідальність за просте умисне вбивство. Так, за умисне вбивство, вчинене без зазначених у ст. 138 ознак, – позбавлення волі на строк до восьми років [7, с. 46].

Як можемо побачити, у КК 1922 та КК 1927 року відсутнє умисне вбивство поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством. Більше того, в останніх вбачається вдосконалення положень Кримінального уложення 1903 року. В подальшому, з розвитком українського суспільства під впливом радянської свідомості постала нагальна потреба у прийнятті нового кримінального законодавства, яке б, в свою чергу задовольняло потреби сучасного розвитку держави. Таким чином, 28 грудня 1960 року було прийнято КК УРСР, який проіснував аж до 1 вересня 2001 року. Так, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах було передбачено ст. 93 Глави III «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи». Умисне вбивство поєднане із зґвалтування вперше з'являється у КК 1960 року. Якщо звернутись до науково-практичного коментаря КК 1960 року, то М.Д. Шаргородський зазначає, що як вбивство, пов'язане з зґвалтуванням, слід кваліфікувати, тоді, коли зґвалтування було метою суб'єкта

злочину, хоча б виконати його і не вдалося, а також тоді, коли мало місце або замах на зґвалтування, або статевий акт з трупів убитої (некрофілія) і т.д. Цей склад передбачає, що й убивство і зґвалтування скоєно однією і тією самою особою. Тому при груповому зґвалтуванні, де лише одні із співучасником скоїв убивство, всі співучасники у вбивстві також відповідають за цією статтею [9, с. 212].

1 вересня 2001 року було прийнято КК України. Він увібрав у себе результати як наукового, так і практичного вирішення питань притягнення до кримінальної відповідальності за умисне вбивство, що напрацьовувались попередніми поколіннями. Протягом XX–XXI століть на території України відбувалось становлення як радянського кримінального законодавства, так і кримінального законодавства незалежної України. Тому, на думку науковиці історикіні Крижановської Оксани Олегівни, дослідження особливостей розвитку інституту відповідальності за умисне вбивство надає можливостей пошуку шляхів удосконалення чинного кримінального законодавства в цій сфері

1.4 Порівняльно – правовий аналіз (зарубіжні підходи до класифікації умисних вбивств)

Для вивчення практичного застосування кримінального права візьмемо порівняльний аналіз складів умисних вбивств за кримінальним правом України та Республіки Польща і проаналізуємо на цьому тлі пропозицій щодо вдосконалення теоретичних положень, чинного кримінального законодавства та практики його застосування. Кримінальне законодавство України та Республіки Польща в частині відповідальності за умисні вбивства є подібними та в цілому відповідають сучасним вимогам щодо захисту життя людини. Відмінність нормативно-правового регулювання відповідальності за умисне вбивство у вказаних державах стосується окремих аспектів.

Перевагою кримінального законодавства України в порівнянні з законодавством Польщі в частині нормативно-правового регулювання відповідальності за умисне вбивство є вищий ступінь диференціації кримінальної відповідальності за такі діяння в КК України.

У чинному КК України на відміну від КК Республіки Польща, зокрема:

а) закріплено поняття вбивства;

б) більше складів умисних вбивств при обтяжуючих обставинах – в ч. 2 ст. 115 КК України їх 14, а в статті 148 КК Республіки Польща – 8;

в) відсутній склад умисного вбивства при пом'якшуючих обставинах «еутаназія»;

г) дещо по-іншому сформульовано склад умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання. Відповідно до ст. 116 КК України, стан сильного душевного хвилювання повинен виникнути раптово внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Відповідно ж до § 4 статті 148 КК Республіки Польща, стан сильного душевного хвилювання повинен бути виправданий обставинами. Судочинство Республіки Польща не виключає можливість застосування насильства в стані сильного душевного хвилювання до третьої особи, хоча такі випадки визнаються винятком, а не правилом. Видається, що формулювання складу цього злочину у КК України є більш досконалим, оскільки чітко визначає причини виникнення у винної особи стану сильного душевного хвилювання. Формулювання ж «виправданий обставинами», що використовується у польському кримінальному законодавстві, є оціночним і викликає різнобій думок вчених щодо його розуміння;

д) кримінальне законодавство як України, так і Республіки Польща передбачає як привілейований склад злочину умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Ці склади злочину мають як спільні, так і різні ознаки. Зокрема, як і польське, так і українське кримінальне законодавство суб'єктом цього злочину визнає жінку, яка народжує або народила дитину. Причиною виділення даного злочину в привілейований склад в обох випадках визнається особливий психічний стан жінки під час пологів, що зменшує здатність усвідомлювати свої дії чи керувати ними. Однак український законодавець, на відміну від польського, поширює дії цього привілейованого складу злочину не лише на стан під час пологів, але й на стан після них. Вбивство матір'ю своєї

новонародженої дитини як за КК України, так і за КК Республіки Польща повинно бути обумовлене емоційною напругою, викликаною вагітністю та пологами, а також психічними процесами, що їх супроводжували. Однак у диспозиції ст. 117 КК України, на відміну від диспозиції артикулу 149 КК Республіки Польща, не вказано, що умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів повинно бути обумовлене особливим психічним станом винної особи

У КК Республіки Польща, на відміну від КК України, зокрема:

- а) передбачено вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за умисні вбивства – 15 років, а за КК України – 14 років (ст.ст. 115–117 КК України) та 16 років (ст. 118 КК України);
- б) передбачено вікову неосудність. Відповідно до § 2 артикулу 10 КК Республіки Польща, обставини справи, ступінь розвитку неповнолітнього, умови його виховання мають свідчити, про доцільність притягнення його до кримінальної відповідальності, особливо коли виховні заходи, вжиті раніше до нього, не мали належного впливу;
- в) закріплений склад умисного вбивства при пом'якшуючих обставинах «еутаназія». В Україні такі діяння, залежно від обставин справи, кваліфікуються за ч. 1 або 2 ст. 115 КК;
- г) відсутній склад умисного вбивства при пом'якшуючих обставинах – умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. В Республіці Польща такі вбивства, залежно від обставин справи, кваліфікуються за артикулом 148 КК Республіки Польща, як просте вбивство, або вбивство при обтяжуючих обставинах. У випадку перевищення меж необхідної оборони, особливо коли винна особа застосувала спосіб оборони, не співрозмірний до нападу, суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання або навіть відмовитися від його застосування. Крім того, суд повинен відмовитися від застосування покарання, якщо перевищення меж необхідної оборони було наслідком страху або душевного хвилювання, виправданого обставинами справи;

- д) є більш суворими покарання, що передбачені чинним КК за умисні вбивства:
- 1) основний склад умисного вбивства (§ 1 артикулу 148 КК Республіки Польща) – позбавлення волі на строк від 8 до 25 років, або довічне позбавлення волі, а за КК України – позбавлення волі на строк від 7 до 15 років;
 - 2) вбивство при обтяжуючих обставинах (§ 2, § 3 артикулу 148 КК Республіки Польща) – позбавлення волі на строк від 12 до 25 років або довічне позбавлення волі, а за КК України – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі і, крім цього, – конфіскація майна у випадку вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів;
 - 3) умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (§ 4 артикулу 148 КК Республіки Польща) – позбавлення волі на строк від 1 до 10 років, а за КК України (ст. 116) – обмеженням волі на строк до 5 років або позбавлення волі на той самий строк;
 - 4) умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (артикул 149 КК Республіки Польща) – позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років, а за КК України (ст. 117) – обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на той самий строк.
- Подібними або близькими як в кримінальному законодавстві, так і в доктрині кримінального права обох держав є:
- а) поняття вбивства;
 - б) оцінка умисного вбивства як тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
 - в) визнання суб'єктом вбивства фізичної особи і невизнання суб'єктом вбивства юридичної особи, незважаючи на те, що суб'єктом ряду злочинів за КК Республіки Польща може бути і юридична особа;
 - г) класифікація умисних вбивств на три основних види: 1) основний склад умисного вбивства (просте вбивство); 2) умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; 3) умисне вбивство при пом'якшуючих обставинах;
 - д) виокремлення в доктринах українського і польського кримінального права загальних видів умисних вбивств та спеціальних видів умисних вбивств. В українському кримінальному праві до загальних видів умисних вбивства

відносять вбивства, в яких життя людини є єдиним безпосереднім об'єктом злочину чи основним безпосереднім об'єктом злочину. До їх числа в українському кримінальному праві відносять вбивства, передбачені ст.ст. 115–118 КК України, а в польському кримінальному праві – вбивства, передбачені статтями 148–150 КК Республіки Польща. До спеціальних видів відносять умисні вбивства, де життя людини є додатковим безпосереднім об'єктом злочину, який, однак, є пріоритетним об'єктом кримінально-правової охорони, оскільки саме для охорони життя конкретних категорій потерпілих були створені відповідні спеціальні норми. В КК України спеціальними видами умисних вбивств є посягання на життя державного діяча (ст. 112 КК України), посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України); посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України); опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством цих осіб (ч. 4 ст. 404 КК України); посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України). У польському кримінальному праві можна виділити три спеціальних види вбивств: 1) це вбивство військовополонених; 2) вбивство поранених; 3) вбивство військових капеланів під час ведення бойових дій всупереч нормам міжнародного права (§ 1 статті 123 КК Республіки Польща).

В українській та польській доктрині кримінального права дискусійними та нетотожними є:

- а) розуміння об'єкта умисних вбивств (предмета кримінально-правової охорони в Республіці Польща);
- б) визнання людини предметом злочину в кримінальному праві України та «предметом виконавчим» в польському кримінальному праві

РОЗДІЛ II

Види кваліфікованих умисних вбивств за кримінальним кодексом України

2.1 Просте умисне вбивство (поняття та класифікація злочину згідно з ККУ)

Відповідальність за просте умисне вбивство — тобто за базовий склад цього злочину, який охоплює лише його основні ознаки без обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин, що впливають на кваліфікацію, — встановлена у ч. 1 ст. 115 КК. Цей склад має фундаментальне та універсальне значення, адже без нього неможливо кваліфікувати жодне умисне вбивство як у межах цього розділу, так і в інших розділах Особливої частини Кримінального кодексу. Карається просте умисне вбивство позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

Фактичний безпосередній об'єкт простого умисного убивства - це конкретне суспільне взаємовідношення, що забезпечує недоторканність життя реальної окремої особи - фактичного потерпілого, яка має численні особисті характеристики (прізвище, ім'я та по батькові; дату народження, тобто початок життя, тощо), від перелічених вище видів посягань, що набувають конкретного вигляду, розгортаються в умовах певного місця, визначеного часу, встановленим шляхом, за конкретних обставин, за допомогою конкретних знарядь і засобів. Об'єктивна юридично-визначена сторона простого умисного вбивства (стаття 115 ККУ) складається з наступних факторів:

1. Дії або бездіяльності (значно рідше), що посягає на недоторканність та невідчужуваність права на життя будь якої особи;
2. Суспільно небезпечні наслідки результату вчинення кримінального правопорушення у вигляді настання смерті іншої особи;
3. Причинно – наслідковий зв'язок між діянням або бездіяльністю та настанням суспільно небезпечного наслідку – припиненням життя особи.

Фактичним наслідком діяння є настання біологічної незворотної смерті конкретного потерпілого (фактичне припинення життєдіяльності), якщо

наслідку у вигляді смерті не заподіяно, але той, хто посягав, діяв із прямим умислом на вбивство, скоєне слід кваліфікувати як закінчений або незакінчений замах на вбивство залежно від суб'єктивного критерію конкретної винної особи (ч. 2 або ч. 3 ст. 15 і ч. 1 ст. 115 КК)³⁴. Якщо особа діє з неконкретизованим прямим умислом, який охоплює й намір позбавити потерпілого життя, що здебільшого характерно для вбивства в бійці, або з непрямим умислом на вбивство, не доведене до кінця посягання на життя особи слід кваліфікувати, виходячи з реальних наслідків скоєного. Дія - це елемент активної діяльності, що виявляється в поведінці людини та може проявлятися у формі прямого фізичного чи психологічного впливу на організм людини або використання факторів зовнішнього середовища. Суб'єктом такого кримінального правопорушення може бути особа, якій на момент вчинення виповнилося 14 років. Просте умисне вбивство має місце в тих випадках, коли немає ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України. Для прикладу можна навести умисні вбивства, вчинені в бійці, з помсти, з ревнощів тощо. Вбивство двох або більше осіб підпадає під класифікацію відмінну від простого умисного вбивства.

Умисне вбивство також розглядається як просте, коли воно вчинене з використанням безпорадного стану потерпілого (потерпілої). Безпорадний стан означає, що людина неспроможна чинити опір вбивці, потребує допомоги інших осіб, безпомічна самотужки уникнути смерті. Такий стан може бути викликаний тяжкою хворобою, екстремальним самопочуттям, виснаженістю організму, інвалідністю, перенесеною операцією, вживанням спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин, непритомністю, звичайним сном або сном під впливом снодійного, похилим віком потерпілої особи тощо.

Якщо безпорадний стан потерпілого пов'язаний з його малолітством, то вчинене слід кваліфікувати за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство малолітньої дитини.

Практиці відомі випадки, коли вбивство вчиняється на прохання потерпілого. Прохання означає звернення до будь-якої особи з виразом бажання допомоги піти з життя, якщо особа не в змозі самотійно заподіяти собі смерть. Згідно з

чинним законодавством такі випадки мають кваліфікуватися за ч. 1 ст. 115 КК. С. В. Бородін рекомендує відрізняти від убивства на прохання потерпілого вбивство з жалю (евтаназію), коли винний виконує прохання тяжко хворої людини про позбавлення й життя.

До інших видів вбивства без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин, які в слідчій та судовій практиці трапляються порівняно рідко, належать: вбивство, вчинене винним у зв'язку з неправомірними діями потерпілого, за відсутності ознак складу злочину, передбаченого ст. 116 КК; вбивство, вчинене внаслідок неправомірного застосування зброї представником влади; вбивство з переляку людини, помилково сприйнятою винним за нападника; вбивство, вчинене під час проведення наукового експерименту чи випробування винаходу тощо.

Суб'єктивна сторона умисного вбивства характеризується як прямим, так і непрямим умислом. Для вбивства в бійці більш розповсюдженим є неконкретизований умисел. У разі прямого юридично визначеного умислу на просте вбивство особа: усвідомлює, що вчинена нею дія або бездіяльність спрямована на позбавлення життя іншої особи у бійці, під час сварки, за проханням потерпілого, з використанням безпорадного стану потерпілої особи або за відсутності ознак інших видів убивств; передбачає настання смерті іншої людини і бажає її настання. У разі непрямого умислу, усвідомлюючи та передбачаючи всі вище перелічені інтелектуальні складові, вона не бажає, але свідомо припускає настання смерті іншої людини. Якщо наявний неконкретизований умисел, суб'єкт свідомо припускає настання наслідків і у вигляді смерті, і у вигляді тілесних ушкоджень будь-якої тяжкості. За таких обставин його діяння слід кваліфікувати виходячи з тих наслідків, що мали місце у дійсності.

Просте умисне вбивство завжди вчиняється з прямим умислом, коли воно скоєне з мотивів помсти або з ревнощів. Причини для помсти можуть бути які завгодно, за винятком помсти у зв'язку з виконанням особою службового або громадського обов'язку.

2.2 Кваліфіковані види умисних вбивств:

2.2.1 Вбивство з корисливих мотивів

Мотив – рушійна сила злочину, первинна причина вчинення правопорушення. Мотив визначається характеристиками, потребами, інтересами особи, зацікавленості в злочинному діянні окремого індивіда. Не можна заперечувати величезну роль емоцій в житті особи, ставлення до осмислення власних діянь та оточуючого світу. Ці емоційні ставлення прийнято виражати у вигляді почуттів: радості, гніву, злості, задоволення, помсти, заздрості і т.п. Емоційні моменти самі по собі не є складовими частинами тієї чи іншої вини, але вони інколи можуть на неї впливати. Чітке з'ясування, під впливом яких почуттєвих мотивів особа скоїла той чи інший злочин, допомагає глибше зрозуміти характер і зміст вини особи у конкретному злочині. Характерним при прийнятті злочинного рішення (формування умислу) є психологічний аспект переваги досягнення мети - виконання злочину над настанням суспільно небезпечних наслідків дії. Мотив означає глибоку причину злочинного діяння. Особистісні риси злочинця накладають відбиток на мотивацію.

Для правильної класифікації вбивства з корисливих мотивів, важливе значення має розкриття їх зміст. Корисливий мотив при вбивстві охоплює матеріальну вигоду в широкому змісті, її не можна зводити лише до заволодіння майном та грошми, хоч це, як правило, виступає найчастішим спонуканням для вчинення правопорушення. Корисливий мотив не лише в заволодінні майном, яке не належало злочинцю до вчинення вбивства, а ще й отримання вигоди в перспективах зараз або в майбутньому, збереження наявних матеріальних благ і тд. При класифікації умисного вбивства з корисливих мотивів не грає ролі, чи особа, що винна в настанні смерті потерпілого отримала вигоду, грає роль, саме мотивація особи для вчинення правопорушення.

2.2.2 Вбивство з особливою жорстокістю

При виявленні злочину насамперед стикаються з його об'єктивними ознаками: конкретним актом поведінки суб'єкта у вигляді дії чи бездіяльності, що завжди відбувається у певній об'єктивній обстановці. Поряд із способом вчинення злочину, об'єктивна сторона характеризується місцем, часом,

обстановкою і засобами вчинення злочину. Необхідно враховувати, що особлива жорстокість, як кваліфікуюча ознака умисного вбивства, органічно поєднує у собі характеристику як самого способу вчинення злочинного діяння, так й особистості винної особи, яка застосовує такий спосіб позбавлення життя іншої особи. Саме тому, такі ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як місце, час, обстановка і засоби вчинення злочину мають безпосереднє значення для констатації вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю.

Особлива жорстокість при умисному вбивстві — це спосіб позбавлення життя, який свідомо завдає потерпілому надмірних, виняткових страждань або пов'язаний із проявом крайньої жорстокості з боку винного. Йдеться не просто про заподіяння смерті, а про такі дії, що демонструють безжалісність, нелюдське ставлення або намагання завдати максимальної фізичної чи моральної муки. Важливо, що особлива жорстокість повинна усвідомлюватися винним, тобто він розуміє, що чинить дії, які спричиняють надмірні страждання, і допускає або бажає цього. Таким чином, умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, завжди пов'язане із застосуванням насильства (психічного та/або фізичного), яке може мати місце безпосередньо перед, під час або після вчинення злочину. В свою чергу, характер такого насильства, засоби, що використовуються винною особою для його завдання, місце, час, і обстановка вчинення злочину можуть свідчити про спрямованість умислу винної особи на завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань.

Типовими шляхами реалізації насильницького способу вчинення злочину (виконання злочинного насильницького діяння), у тому числі вбивства з особливою жорстокістю, є: тілесні ушкодження, побої, мучення (заподіяння мук), мордування, тортури, знущання, глум, а також різного роду погрози, примус, образа, залякування, наклеп тощо.

Говорячи про об'єктивну сторону умисного вбивства з особливою жорстокістю, необхідно враховувати, що не тільки спосіб, але й обстановка його вчинення можуть характеризувати вбивство, як вчинене з особливою жорстокістю. Вчинюючи умисне вбивство з особливою жорстокістю, винний

може використовувати об'єктивно існуючу обстановку, а також умисне створювати її. Мучення та страждання потерпілого або близьких йому осіб мають значення для кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю лише з позиції усвідомлення можливості їхнього заподіяння винною особою. Який їхній характер, як довго вони будуть мати місце після вчинення злочину і чи наступили вони фактично, чи усвідомлювалося потерпілим що відбувається – ніякого значення не має. Тобто, для кваліфікації зазначеного діяння вирішальне значення має не наявність факту об'єктивного існування особливих мучень та страждань потерпілого або його близьких, а встановлення суб'єктивного зв'язку між вбивством потерпілого й особливими мученнями та стражданнями. Поняття «особлива жорстокість» не обмежується тільки об'єктивним вираженням злочину, його способом, але одночасно служить характеристикою особистості винного, таких його якостей, як нещадність, безжалісність, безсердечність, що проявилися у вчиненому злочині. Саме такі особистісні характеристики винного і виявляються при вчинення ним умисного вбивства в присутності близьких потерпілому осіб.

Глум є найбільш гострою (тяжкою) формою знущання, що характеризується виключним цинізмом вчинюваних дій, спрямованих на приниження честі та гідності потерпілого. У випадку, коли має місце глум над трупом потерпілого, виключно цинічні дії винного спрямовані на приниження почуттів інших осіб. Це може бути й цілеспрямоване «послання» близьким потерпілого. Усвідомлюючи, що близькі потерпілого в будь-якому випадку побачать (дізнаються) результати його злодіянь, винний свідомо глумиться над трупом, бажаючи завдати останнім особливих психічних страждань (глумиться над трупом викраденої та вбитої ним дитини з метою помсти батькам тощо). Продовження заподіювання тілесних ушкоджень потерпілому особливо жорстоким способом, при усвідомленні, що смерть потерпілого вже наступила – свідчить про наявність знущання над трупом, прояви виняткової безжалісності, безсердечності, цинічності винного. Слід враховувати, що не можна кваліфікувати умисне вбивство як вчинене з особливою жорстокістю на тій

підставі, що винна особа в подальшому з метою приховання цього злочину знищила або розчленувала труп.

З боку аналізу особи, яка вбиває з особливою жорстокістю, вона не просто позбавляє життя — вона цілеспрямовано завдає мук, розуміючи і приймаючи факт болю жертви. Це свідчить про байдужість до людського життя, втрату емпатії та моральних обмежень. Злочинець фактично перестає сприймати потерпілого як людину з почуттями та правом на життя. У його свідомості жертва перетворюється на об'єкт, над яким можна знущатися, керуючись емоціями, помстою, агресією чи садистичними нахилами. Таке дегуманізоване ставлення особливо небезпечне, оскільки стирає внутрішні заборони, які стримують більшість людей від насильства.

Особлива жорстокість нерідко проявляється у бажанні підкреслити владу, принизити жертву, зламати її морально. Це може бути способом самоствердження злочинця, проявом домінування або бажання контролю. У моральному вимірі це показує, що для такого злочинця прийнятна поведінка, яка грубо суперечить загальнолюдським нормам і відкидає саму ідею людської гідності. Багато форм особливо жорстоких убивств свідчать, що злочинець не вагався, не зупинився під впливом співчуття, не мав внутрішніх моральних бар'єрів. Саме ця відсутність етичних стримувачів є важливим критерієм оцінки жорстокості.

Людина, здатна зумисно завдавати таких страждань, становить надзвичайно високий рівень небезпеки для інших, оскільки демонструє:

1. стійку агресивність,
2. моральну черствість,
3. готовність порушувати базові норми,
4. знецінення життя та гідності.

Проаналізувавши відомі випадки умисних вбивств з особливою жорстокістю можна виділити певні закономірності, пропоную охарактеризувати їх по категоріям:

1. «Садистична мотивація» (умисел на завдання страждань)

Типовий приклад: серійні злочини з елементами мучення (Тед Банді, Андрій Чикатило та ін.)

Заздалегідь включає намір завдати болю, а не лише позбавити життя. Страждання жертви — усвідомлений елемент плану, який приносить злочинцю психологічне «задоволення» або почуття влади. Власні бажання ставляться вище будь-яких норм — максимальний рівень антисоціальності. Часто нарцисичні або психопатичні риси: маніпулятивність, поверхові емоції, бажання контролювати. У деяких — змішана мотивація: домінування, агресія, сексуально забарвлений садизм.

2. «Афективне вбивство, що переросло в жорстоке»

Типовий приклад: побутові конфлікти, сімейні сварки, коли гнів переходить межу й особа продовжує завдавати ударів уже після того, як жертва втратила можливість захищатися. На відміну від садистів, це — не патологічні особистості. Проблеми самоконтролю, емоційної регуляції, схильність до агресії. Часто є попередні фактори: ревності, алкоголь або наркотики, хронічні конфлікти. Перший імпульс може бути афективним, але особлива жорстокість з'являється, коли: людина усвідомлює, що вже завдає надмірних страждань, продовжує діяти з ненависті, люті або бажання покарати. Важливо: особлива жорстокість не вимагає заздалегідь продуманого мучення — достатньо, щоб під час злочину особа розуміла, що завдає мук, але не припинила.

3. «Жорстокість як інструмент покарання або помсти»

Типовий приклад: вбивства, пов'язані з помстою, «з'ясуванням стосунків», кримінальним світом. Жорстокість тут — засіб досягнення мети, а не самоціль. Особа може не мати садистичного задоволення, але розуміє, що: біль = спосіб морального приниження, мучення = «справедливе покарання» у власному спотвореному уявленні.

2.2.3 Вбивство з метою приховати інший злочин або полегшати його вчинення

У пункті 9 частини другої статті 115 КК України об'єднано дві кваліфікуючі ознаки вбивства - з метою приховати інший злочин або полегшити

його вчинення. Вбивство з метою приховання іншого злочину або полегшення його вчинення є однією з найнебезпечніших форм умисного позбавлення життя. Цей вид умислу передбачає не лише прагнення позбавити людину життя, а й використання цього в якості інструмента досягнення іншої антисоціальної мети. У кримінальному праві України таке діяння віднесене до обтяжувальних обставин (п. 9 ч. 2 ст. 115 ККУ). Аналогічні підходи спостерігаються у правових системах Німеччини, Польщі, США, хоча кожна із них формує власну конструкцію вини, мотиву та спеціальної мети.

Підвищена небезпека умисного вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення обумовлена поставленою метою. Про вкрай негативні особистісні характеристики суб'єкта такого вбивства свідчить те, що винний заради вчинення злочину готовий використовувати будь-які засоби, включаючи умисне позбавлення життя іншої людини. Зазначені ціль і засоби заслуговують негативної оцінки, яка ще більш підсилюється у разі їх комбінації, що й одержало відповідне відображення в чинному кримінальному законодавстві.

Умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115 КК) кваліфікується за цією нормою, незалежно від того, чи був винний причетним до злочину, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинений ним злочин, його дії кваліфікуються за тією статтею КК України, якою передбачено відповідальність за приховуваний злочин, та за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Згідно з правовою доктриною:

1. Не має значення, чи був попередній злочин доведений до завершення — кваліфікація за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК може застосовуватись як після закінченого злочину, так і після замаху або підготовки.
2. Не важливо, чи сам винний вчинив «інший злочин» або лише прагне приховати його — важливий мотив приховання / полегшення.
3. Суб'єктивна сторона: прямий умисел на смерть + свідоме бажання досягти мети приховання або полегшення іншого злочину.

Проте, як підкреслює дослідницька література, існують проблеми з однозначним застосуванням цієї норми: формулювання можуть звужувати охоплення деяких ситуацій, а практика іноді допускає помилки при кваліфікації. Окремо – вказується на потребу вдосконалення норм, щоб охоплювати всі можливі зв'язки між убивством і «іншим діянням».

Пропоную порівняти класифікацію з кримінальним законодавством інших країн: У Німеччині аналогом українського п. 9 ч. 2 ст. 115 КК є “Mordmerkmal der Verdeckung einer Straftat” (ознака вбивства з метою приховання злочину).

Особливості:

1. німецька доктрина (Roxin, Jescheck) розглядає таке вбивство як “Mord”, тобто особливо тяжке вбивство;
2. достатньо навіть наміру ускладнити розкриття злочину, а не повністю приховати його;
3. не обов'язково, щоб первинний злочин був особливо тяжким.

Важлива відмінність від України: німецьке право розглядає вбивство для приховання як окремий тип злочинця – Verdeckungsmörder, для якого характерна підвищена антисоціальність.

У Польщі ст. 148 Кримінального кодексу також встановлює підвищену відповідальність за вбивство, вчинене з метою приховати інший злочин або полегшити його. Польське право приділяє особливу увагу ситуаціям, коли вбивство відбувається у структурі організованої злочинності (праці А. Марецького). Додатково зазначається, що мотив приховання злочину майже завжди супроводжується інтенсивним страхом викриття, що посилює суспільну небезпеку.

У США такі діяння кваліфікуються як felony murder або murder in the first degree.

Специфіка:

1. навіть необережне позбавлення життя під час приховання злочину може тягнути відповідальність як за вбивство першого ступеня;

2. у багатьох штатах досі передбачені довічні строки або смертна кара за вбивство з метою уникнення арешту чи виявлення.

Американська кримінологія (Fletcher, Ashworth) підкреслює, що такі вбивства часто є раціонально мотивованими, тобто винний діє логічно, стратегічно, а не емоційно. Головними мотивами особи винного при вчиненні правопорушення висптуюють :

- А)Страх викриття або покарання (домінуючий мотив).
- Б)Необхідність усунення свідка — найбільш типова ситуація.
- В)Забезпечення безперешкодного продовження злочину (наприклад, при розбої).
- Г)Раціональна вигода — підхід, характерний для серійних правопорушників.

2.2.4 Вбивство за попередньою змовою осіб

Умисне вбивство вчинене за попередньою змовою осіб (п.12 ч.2 ст.115 КК України) визначається, якщо у позбавленні життя особи потерпілого брали участь за попередньою домовленістю співвиконавці дві і більше особи, які заздалегідь, ще до початку злочину, домовились про його спільне вчинення.

З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчиняють вбивство за попередньою змовою, до таких дій може бути віднесено :

1. Застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з тою приведення його в безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись таким станом, заподіяв потерпілому смерть;
2. Подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння смерті іншим співучасником (застосування до потерпілого фізичного чи психічного насильства, зв'язування його чи утримання, в той час як інший учасник завдає йому ударів з метою припинення життя тощо)
3. Усунення певних перешкод, які в конкретній ситуації заважають іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це (тримання чи ізоляція особи, яка намагається або може допомогти жертві, відвернення уваги такої особи тощо), а також сприяння доступу іншій особі до жертви;

4. Надання особі, яка згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час вчинення вбивства шляхом передачі зброї, давання порад тощо;
5. Ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед вчиненням убивства або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу на життя жертви.

Як бачимо, усі ці дії в сукупності або одне з них призводить до загибелі жертви, хоча дії кожного з учасників можуть виявитись не рівноцінними в досягненні результату.

Сприяння вбивства в реалізації його умислу іншим способом, зокрема шляхом надання порад, надання зброї або інших предметів для заподіяння смерті, заздалегідь наданої обіцянки сховати злочинця, засоби або знаряддя вчинення злочину або його сліди, предмети, добуті злочинним шляхом, або обіцянка придбати чи продати такі предмети, утворює пособництво вбивству, а не співвиконавство. Таке сприяння позбавлення життя ознаки групового вбивства не мають.

За цей злочин несуть відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчиняли дій, що безпосередньо спричинили смерть потерпілого, але будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу. Зважаючи на конкретні обставини справи та зміст спільного умислу осіб, які вчиняють убивство за попередньою змовою, до таких дій належать: застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його в безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись із такого стану, заподіяв потерпілому смерть; подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником; усунення певних перешкод, які в певній ситуації заважають іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це; надання особі, що згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (як от порад, передачі зброї

тощо); ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою реалізації спільного умислу тощо.

Якщо учасники групи діяли узгоджено щодо декількох осіб, хоча кожен із них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного зі співучасників розглядаються як умисне вбивство двох або більше осіб, учинене за попередньою змовою, і кваліфікуються за пунктами 1 і 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство, вчинене організованою групою, також кваліфікується за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК. У разі, коли група осіб, яка вчинила за попередньою змовою умисне вбивство, була злочинною організацією, озброєною бандою, терористичною групою чи терористичною організацією, не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням, організованою групою, створеною з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію цих установ, відповідальність учасників групи настає за п. 12 ч. 2 ст. 115 та відповідно за ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 3 або ч. 4 ст. 258, ч. 5 ст. 260, ст. 392 КК.

2.2.5 Умисне вбивство, вчинене на замовлення

Кримінальні правопорушення, що пов'язані із позбавленням життя людини, відносяться до найтяжчих злочинів, серед яких у свою чергу виділяють умисні вбивства. Окремо серед них виділяються умисні вбивства, що скоєні на замовлення.

Історично цей злочин відомий з давніх часів. Наприклад у вітчизняній історії можна загадати організацію вбивства з політичних мотивів з метою узурпації влади князем Святополком своїх братів – Бориса, Гліба та Святослава, що сталося в XI столітті. Кожен брат був ліквідований окремим виконавцем. Старшого Бориса було доручено вбити боярину, але замах відбувся невдало, князь Борис був лише поранений охороною боярина. Тому справа була доручена більш професійним виконавцям – варягам, які й добили князя Бориса. Князя Гліба було викликано Святополком з Ростову, одночасно він доручає посереднику, довірній особі, організувати його вбивство. Внаслідок цього

безпосередній виконавець, особистий кухар Гліба, отруїв князя. Третій брат князь Святослав проживав і Угорщині, куди й направилися найманці і той був вбитий. Таким чином князь Святополк лишився єдиним кандидатом на княження по смерті князя Володимира.

Проте його сучасний вигляд цього злочину, як окрема злочинна професія, бере свій відлік у ХІХ столітті на італійській Сицилії. Сицилійська мафія понад 150 років не змінювала своїх ритуалів і залишалася найбільш консервативною з усіх злочинних організацій. Право винесення смертного вироку належало голові мафіозної «сім'ї». Засудженого до смерті вбивали, заздалегідь попередивши. Виконавцями були спеціально навчані вбивці, члени спеціальної організації, фактично кілерської гільдії.

Сучасне вбивство на замовлення позбавлене цих старосвітських церемоній, воно прагматичне, безжальне до людського життя, незалежне від соціального і суспільного статусу жертви. А тому характеризується великою суспільною небезпечністю.

Під умисним вбивством, вчиненим на замовлення, нині слід розуміти умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити або не вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру. Таким чином таке вбивство являє собою доволі специфічний механізм організації та вчинення кримінального правопорушення, зазвичай характеризується відсутністю безпосередніх зв'язків між замовником (організатором) і виконавцем злочину, попередніх стосунків між найманою особою і жертвою (вони не знайомі один з одним, не мають спільних інтересів, убивця в більшості випадків не зацікавлений особисто у смерті тієї чи іншої особи, проте має, у більшості випадків, корисливий мотив).

Деякі спеціалісти з права кримінального при визначенні та аналізі об'єкту умисного вбивства, вчиненого на замовлення, розглядають особу потерпілого від

скоєння цього злочину, хоча звичайно він не може вважатися ані об'єктом, ані предметом правопорушення. Тим не менш вчені виділяють доволі значну кількість вірогідних потерпілих при скоєнні вбивства на замовлення, але навіть ця значна кількість обмежує коло осіб, які знаходяться у зоні ризику найманого вбивці. Зазвичай це коло включає 14 категорій осіб:

- 1) особи, які займаються бізнесом (особливо нелегальним або просто крупним чи привабливим) чи з ним пов'язані;
- 2) представники злочинного середовища;
- 3) політики;
- 4) посадові особи державних органів влади та місцевого самоврядування;
- 5) журналісти та інші представники медіа;
- 6) працівники правоохоронних органів та органів правосуддя;
- 7) спортсмени, артисти та медіа-персони;
- 8) особи, які конфліктують у сімейних, подружніх або любовних стосунках;
- 9) родичі;
- 10) кредитори;
- 11) особи, які володіють інформацією, що компрометує замовника вбивства;
- 12) вимагачі або шантажисти;
- 13) особи, які випадково опинилися поруч із потерпілим у момент учинення вбивства;
- 14) посередники, виконавці вбивства.

Слід також зважати, що замовне вбивство — це завжди злочин з матеріальним складом, оскільки необхідно встановлювати протиправне діяння, наслідок і причинний зв'язок між ними.

Суспільно небезпечне діяння умисного вбивства на замовлення може бути вчинене, як дією, так і бездіяльністю. Частіше замовне вбивство вчиняється шляхом активної поведінки злочинця, спрямованої на порушення функцій чи анатомічної цілісності життєво важливих органів людини. При цьому необхідною умовою кваліфікації замовного вбивства шляхом бездіяльності є наявність у винного обов'язку турбуватися про потерпілого та можливості не

допустити настання його смерті. Наприклад, медичний працівник з метою позбавити життя потерпілого не виконує покладені на нього професійні обов'язки щодо лікування хворого. Або особа, яка доглядає недієздатну особу, умисно ігнорує смертельну небезпеку для свого підопічного.

Дії замовника і виконавця замовного вбивства, при усій їх неочевидності, дуже тісно пов'язані між собою. Проте з об'єктивної сторони вони суттєво відрізняються. Замовник, якщо він не є співвиконавцем вбивства, сам не позбавляє потерпілого життя, об'єктивної сторони злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК, не виконує. Він вчиняє дії, які спонукають виконавця до вчинення вбивства. Замовник може бути або підбурювачем, або організатором вбивства. І його дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27 та п. 11 ч. 2 ст. 115 КК, а за наявності підстав, і за іншими пунктами цієї статті (наприклад, за п. 6 – виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру, за п. 12 – вбивство було замовлено групі осіб). Коли замовник вбивства був співвиконавцем злочину, його дії належить кваліфікувати за п. п. 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Дії виконавця замовного вбивства належить кваліфікувати за п. 11 ч. 2 ст. 115 ККУ, а за наявності додаткових обставин, зазначених у ст. 115 ККУ, і за відповідними пунктами цієї статті.

2.2.6 Умисне вбивство заручника або викраденої особи

У п. 3 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України законодавець передбачає підвищену відповідальність за умисне позбавлення життя заручника або особи, яку було викрадено.

Щоб повніше розкрити зміст цього небезпечного діяння, слід дослідити правову специфіку статусу заручника та викраденої особи як потерпілих. Об'єднувальною ознакою цих категорій є те, що в обох випадках злочинець незаконно контролює свободу пересування людини та позбавляє її можливості самостійно визначати власне місцеперебування. Скоюючи вбивство потерпілої особи, винний використовує шоковий стан захопленого та розраховує на безпорадність жертви в стресовій ситуації, адже психічно подавлена особа не

може чинити опору та становити загрозу для винного. Не рідко в практиках зустрічаються справи в яких злочинець використовував заручника або викрадену особу задля отримання вигоди у вигляді викупу чи іншого збагачення, але й після отримання бажаного, винний вбивав особу задля позбавлення свідку.

У межах цього складу злочину відповідальність охоплює посягання не лише на життя людини, а й на інші цінності, які перебувають під захистом кримінального законодавства. Викрадення особи порушує її особисту свободу, тоді як захоплення заручника посягає водночас і на свободу конкретної людини, і на загальну громадську безпеку.

Важливо також урахувати, що умисне вбивство, передбачене п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України, у певних ситуаціях має кваліфікуватися разом зі злочином, визначеним ст. 147 КК. Пленум Верховного Суду України роз'яснив: якщо винна особа спершу захоплює заручника, а потім умисно позбавляє його життя, такі дії слід оцінювати як сукупність двох окремих кримінальних правопорушень — за ч. 2 ст. 147 та п. 3 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу.

Винний діє з прямим умислом: він усвідомлює, що позбавляє життя саме заручника або викрадену особу, і бажає цього. Особлива підступність полягає в тому, що потерпілий через попереднє обмеження свободи вже перебуває в беззахисному стані, що створює додаткову моральну деформацію поведінки злочинця. У випадку вбивства заручника це нерідко пов'язано з прагненням продемонструвати силу, залякати оточення або примусити державу до поступок. Таким чином, моральний аспект підкреслює особливу аморальність і небезпечність злочинної поведінки.

Більшість держав встановлюють підвищену відповідальність за вбивство особи, позбавленої свободи:

1. США: у багатьох штатах умисне вбивство заручника або особи, яку утримують проти волі, належить до «capital murder» — злочинів, за які може бути призначена найвища міра покарання.

2. Німеччина: § 239b StGB визначає захоплення заручника як тяжкий злочин, а умисне вбивство заручника автоматично переводиться в категорію особливо тяжких убивств.
3. Польща: КК Польщі передбачає суворі санкції за вбивство особи, позбавленої свободи, кваліфікуючи такі дії як «zabójstwo kwalifikowane».
4. Україна: закон однозначно виділяє цей тип умисного вбивства як один із найбільш небезпечних різновидів, що відповідає європейським і міжнародним стандартам.

Таким чином, український підхід цілком корелює зі світовою практикою кримінально-правової оцінки таких дій.

2.2.7 Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб

Згідно із ч. 2 ст. 115 ККУ, умисне позбавлення життя є простим злочином, якщо заподіяв смерть одній людині без обтяжуючих обставин. Однак пункт 5 цієї частини вводить підвищену відповідальність за випадки, коли вбивство вчинено «способом, небезпечним для життя багатьох осіб». Це положення має вирішальне значення: воно визнає, що не лише масштаб наслідків, але й потенційна загроза життя інших людей — як очевидних, так і випадкових — підвищує суспільну небезпеку діяння, тим самим обґрунтовуючи суворішу кримінальну відповідальність.

У цьому виді злочину охороняються такі криничні правові блага: життя окремої особи (безпосередньої жертви); життя або здоров'я інших осіб, які можуть опинитися під загрозою через обраний спосіб убивства; безпека громадськості в цілому — адже спосіб може створювати загрозу багатьом людям. Ця подвійна (або множинна) природа об'єкта суттєво відрізняє даний склад від «звичайного» умисного вбивства.

Має місце прямий умисел: злочинець усвідомлює, що діє способом, здатним поставити під загрозу не лише життя обраної особи, а й багатьох інших, і бажає або свідомо допускає такі наслідки. У цьому виявляється підвищена

ступінь суспільної небезпечності — за умисел та ризик множинної загибелі чи поранень.

У теорії та практиці до таких способів зазвичай відносяться:

1. підриви/вибухи (у багатолюдних місцях чи з метою знищення цілісності приміщень);
2. підпали, пожежі;
3. стрілянина по натовпу або в замкнутому просторі з ризиком колатеральних жертв;
4. затоплення приміщень або використання водних/газових засобів, пасток;
5. інші загальнонебезпечні методи (отруєння, газові атаки, викид шкідливих речовин).

В юридичній літературі підкреслюють, що для застосування п.5 ч.2 ст.115 має бути реальна загроза для життя або здоров'я інших людей, а не лише гіпотетична. Якщо при цьому вбито лише одну людину, але спосіб був таким, що міг зачепити багатьох — вже є підстава для «кваліфікованого» складу.

Не завжди очевидно, чи саме спосіб був небезпечним для інших — наприклад, стрілянина в закритому приміщенні без людей, або підпал уночі, коли нікого нема. Потрібно довести, що винний усвідомлював ризик для інших, а не лише бажав убити одну людину. Якщо спосіб створював загрозу — але фактично ніхто, крім цілі, не постраждав, виникає дискусія: чи достатньо сама потенційна небезпека чи потрібна реальна шкода. Згідно з практичними коментарями, важливо встановити, що загроза була реальною та свідомо допущеною винним.

Має бути усвідомлення злочинцем того, що його спосіб може завдати шкоди не лише жертві, а іншим. Потрібно встановлювати: чи обирав винний загальнонебезпечний спосіб цілеспрямовано; чи передбачав він наслідки для інших людей і байдуже ставився до цього; чи мав злочинець досвід або знання щодо небезпечності обраного способу (військова підготовка, робота з вибуховими речовинами, навички стрілецької зброї тощо); чи були у нього альтернативи менш небезпечного способу.

Помилки у кваліфікації часто виникають при перетині з:

1. ст. 258 ККУ (терористичний акт) — якщо мотив був терористичним;
2. ст. 118 (умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони) — якщо спосіб не був спрямований на інших;
3. ст. 194 (умисне знищення майна вибухом чи підпалом) — коли злочинець не прагнув убити людину;
4. ст. 115 ч.1 — якщо спосіб хоч і був небезпечний, але реальна загроза для багатьох не виникла.

Правоохоронці повинні чітко описувати, чому в даному випадку вибрано саме кваліфікований склад, а не інший.

2.2.8 Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115)

Одним із найбільш соціально чутливих та морально резонансних є умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка перебуває у стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України). Ця кваліфікуюча ознака поєднує у собі підвищений ступінь беззахисності потерпілих, психологічну цинічність поведінки винного та особливу вагомість об'єкта посягання. Такі потерпілі характеризуються особливою вразливістю, що робить посягання на їх життя не лише протиправним, а й глибоко аморальним.

Малолітніми згідно з законодавством є особи, що не досягли 14 років. Їхня нездатність чинити опір, фізична слабкість, довірливість та залежність від дорослих робить будь-яке насильство щодо них соціально небезпечнішим. Злочинець, усвідомлюючи малолітній вік, діє у стані підвищеної моральної зневаги до суспільних норм, що пояснює включення цього різновиду до особливо тяжких злочинів.

Вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності кваліфікація за ознакою можлива лише за умови, що винний достовірно знав або усвідомлював факт вагітності.

Юридично значущим є:

1. очевидний вигляд вагітності;
2. словесне повідомлення потерпілої або третіх осіб;

3. знання винним про медичні дані;
4. поведінка жінки, що свідчила про стан вагітності.

Об'єктивна сторона включає факт позбавлення життя, а також можливий наслідок у вигляді загибелі плоду, який не кваліфікується додатково, бо входить до складу даного злочину.

Посягання на життя малолітньої дитини або вагітної жінки сприймається суспільством як злочин із вищим рівнем аморальності. Це зумовлено тим, що винний: вибирає жертву, яка фізично не здатна захистити себе; руйнує базові етичні засади гуманізму; демонструє особливу жорстокість, цинізм і знецінення людського життя.

Психологи відзначають, що такі злочини часто скоюються особами з деформованими моральними установками, низькою емпатією або стійкими девіантними рисами. Це підвищує ризик повторної агресії, що також враховано законодавцем при посиленні санкції.

Більшість цивілізованих правових систем вважає злочини проти дітей та вагітних жінок найбільш тяжкими.

США: У низці штатів (Техас, Каліфорнія, Флорида) вбивство вагітної жінки або малолітнього є *capital murder* — категорія злочинів, що дозволяє призначення найвищих санкцій, включно з довічним ув'язненням або смертною карою.

Німеччина: Кримінальний кодекс Німеччини визнає вбивство дитини чи вагітної обтяжуючою обставиною та кваліфікує як *Mord* — особливо тяжкий вид вбивства з обов'язковим довічним строком.

Франція, Польща, Литва: У цих державах закон також підсилює відповідальність за вбивство осіб з особливою фізичною вразливістю, включно з вагітними жінками. Санкції передбачають найсуворіші строки позбавлення волі.

Позиція українського законодавця повністю відповідає європейській і світовій тенденції: вбивство таких потерпілих належить до особливо тяжких і карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі.

2.2.9 Умисне вбивство поєднане зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом.

Серед усіх різновидів умисних вбивств, що вчиняються за обтяжуючих обставин, особливо варварським вважається позбавлення життя, поєднане зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, передбачене пунктом 10 частини другої статті 115 КК України. Такий злочин вирізняється винятковою жорстокістю та аморальністю, настільки грубо виходячи за межі навіть кримінальних «правил», що робить осіб, які його вчинили, вигнанцями навіть у середовищі злочинців.

Підвищений рівень суспільної небезпеки правопорушення полягає в тому, що, винний посягає не лише на життя людини, що є найбільшою цінністю згідно з конституцією України, а ще й на гідність та честь жертви, адже порушує її статеву недоторканність.

Кваліфікація зґвалтування, що охоплюється статтею 152 КК України, ґрунтується на визначені, наданому у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» від 30 травня 2008 року №5. У цьому документі роз'яснюється, що зґвалтуванням визначаються статеві зносини, вчинені всупереч волі потерпілої особи шляхом застосування фізичного примусу, висловлення погрози негайного насильства або ж шляхом використання стану, який позбавляє її можливості чинити опір чи усвідомлювати характер події. Ідеться про статевий акт між винним і постраждалим, здійснений за умов повного ігнорування волевиявлення зі сторони жертви. Протиправність такого діяння полягає в досягненні статевої близькості через прямий фізичний вплив, психологічний тиск у формі погроз або шляхом експлуатації безпорадності жертви. Подібні дії належать до найбільш тяжких посягань на статеву свободу та особисту недоторканність: вони здатні спричинити істотні фізичні та моральні страждання, здатні завдати тривалої психологічної травми. Таке насильство принижує та ображає гідність особи та порушує її право самостійно визначати та окреслювати сферу статевого відносин. У системі кримінально караних посягань

на статеву свободу і недоторканність саме зґвалтування залишається найпоширенішим видом такого злочину.

Кримінальний кодекс у статті 153 встановлює відповідальність за насильницькі дії сексуального характеру, а саме, за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Нове формулювання цієї норми, яке суттєво відрізняється від аналогічної статті КК 1960 року, усунуло низку колишніх прогалин та невизначеностей. Законодавець тепер трактує поняття «неприродний спосіб» як будь-яку форму статевої поведінки, що не належить до звичайного статевого акту. Завдяки такому підходу сфера застосування статті була розширена і тепер охоплює всі насильницькі дії сексуального змісту, які не відповідають ознакам зґвалтування.

Сучасна кримінальна сексологія описує надзвичайно широкий спектр відхилень сексуальної поведінки – від усталених девіацій до рідкісних або комбінованих форм, що не завжди піддаються чіткому класифікаційному поділу. Під задоволенням статевої пристрасті неприродним способом слід розуміти будь-які дії сексуального характеру незалежно від їх гетеро або гомосексуальної спрямованості (окрім природнього статевого акту), здатні задовільнити статеву пристрасть чоловіка або жінки. Зокрема: мужолозтво, лесбійство, орогенітальний контакт жінки з чоловіком або чоловіка з чоловіком, аногенітальний контакт, сурогатні форми статевих зносин, що імітують статевий акт, садистські дії сексуального характеру (проникнення стороннім предметом), сексуальний мазохізм, при якому задоволення статевої пристрасті відбувається в процесі заподіяння потерпілій особі фізичних мордувань.

Умисне вбивство поєднане зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, являє собою злочин, який має комплексний характер і створює кілька рівнів шкоди: фізичної, моральної та соціальної. Воно завжди є проявом крайньої агресії й тотального зневажання основоположних прав людини. Законодавче виділення такої форми умисного вбивства підкреслює необхідність суворої реакції держави, а також акцентує увагу на захисті найцінніших правових благ – життя та статевої

свободи. В сучасних умовах даний склад злочину є одним з тих, що потребує глибокого аналізу комплексної профілактики та спеціалізованих підходів у запобіганні.

Що стосується класифікації злочинного діяння за п.10 частиною 2 ст.115 КК України, практика вказує як на можливість умисного позбавлення життя потерпілої особи перед та під час вчинення насильницьких сексуальних дій, так і їй вчинення після позбавлення її життя.

Кримінологічні дослідження свідчать, що подібні злочини нерідко супроводжуються :

1. посиленою агресією;
2. завданням тілесних ушкоджень;
3. застосуванням катувань або знущань;
4. спробам приховати сліди сексуального насильства

Таке поєднання дозволяє вважати таке діяння одним із найбільш нетерпимих у кримінально-правовій сфері.

2.2.10 Умисне вбивство з хуліганських мотивів та умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості

Умисне вбивство з хуліганських мотивів(п.7 ч.2 ст.115 КК) визначають у випадках, коли винний позбавляє життя іншу особу внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття та нормами моралі, а також без будь-якої причини з використанням малозначного приводу. Така форма позбавлення життя відзначається не лише фактом умисного вчинення смертельного насильства, а й специфічним внутрішнім спонуканням злочинця.

Хуліганський мотив характеризується демонстративною зневагою до суспільних норм, порушенням правил поведінки та прагненням винного проявити агресію без значущих причин. Сутнісною ознакою цього мотиву є не прагненні досягти особистої вигоди чи реалізувати конкретний корисливий інтерес, а бажання створити конфлікт безпідставно, підкресливши власну перевагу або задовільнивши емоції агресії й жорстокості. Часто таке

правопорушення несе провокаційний характер і спрямоване на розхитування суспільного занепокоєння. Часто, такі вбивства відбуваються у громадських місцях. Дії злочинця супроводжуються надмірною агресією, використанням сторонніх предметів як зброї, завдання тілесних ушкоджень. Передбачено прямий умисел позбавлення життя особи, винний усвідомлює, що чинить дії достатні для настання смерті і бажає цього. Важливо зазначити відсутність об'єктивних причин конфлікту: діяння не пов'язане з ревнощами, борговими суперечками, помстою чи іншими особистими мотивами. Злочин має високий рівень суспільної небезпеки.

Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Кримінальне законодавство України містить низку правових механізмів, спрямованих на протидію злочинам, що ґрунтуються на упередженості чи ворожості. За практикою часто навіть коли обставини правопорушення вказують на такі, що спричинені через нетерпимість, їй кваліфікують, як вчинені з хуліганських мотивів. Обидві групи діянь: умисні вбивства через нетерпимість та умисні вбивства з хуліганських мотивів, мають низку спільних рис. Насамперед, вони становлять загрозу не окремому потерпілому, а суспільству загалом. Особистість жертви не відіграє ключової ролі, для злочинця важливо не хто перед ним, а що його вчинок має демонстративний і публічно образливий характер. Крім того, між цими видами злочинів існує схожість і в зовнішніх проявах протиправної поведінки, що характеризується надмірною агресивністю, приниженням особи та демонстративній зневазі до загальноприйнятих норм.

Основним об'єктом умисного вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є суспільні відносини щодо охорони життя особи. Додатковим об'єктом виступають суспільні відносини в сфері реалізації прав і свобод людини та громадянина, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних чи релігійних поглядів, статі, етнічного походження, майнового стану, за мовними або іншими ознаками. Потерпілими від даного виду злочину є представники певної раси, національності чи релігійної конфесії. Підвищений

рівень суспільної небезпеки виникає через посягання не лише на життя особи, а і на рівність гарантовану ст.24 Конституції України.

У результаті кримінологічних досліджень встановлено, що такі злочини проти життя через нетерпимість, зазвичай вчиняються у формі нападів, переважно ввечері та у громадських місцях, мають раптовий, жорстокий і агресивний характер, можуть супроводжуватись різними расистськими або іншого роду висловлюваннями тощо. Щодо мотиву, то ним виступають внутрішні переконання винного, які викликають в ньому рішучість та бажання вчинити суспільно небезпечне діяння та керують нею.

І.М. Осика відмітив, що мотив расової, національної чи релігійної ворожнечі виникає у правопорушника внаслідок деформації свідомості і появи помилкових потреб, так званих «квазіпотреб». Такими стають:

1. уявна необхідність «захисту» від представників інших рас, національностей чи релігій;
2. бажання показати «перевагу» представників іншої раси, віросповідання чи національності над іншими;
3. ненависті до представників інших поглядів або етнічного походження.

Н.В.Уварова вважає нетерпимість, як соціальне упередження до певної групи людей, підставою для якого є, для расової нетерпимості – фізіологічні та біологічні особливості (колір шкіри, текстура волосся, манери та інші показники), для національної нетерпимості – негативне сприйняття однією національною групою представників іншої (може виникати через стереотипи або інші соціальні чинники), для релігійної нетерпимості – неповага до поглядів та сприйняття віросповідання інших осіб, через сталі особисті переконання.

Нетерпимість включає в себе ненависть, вона охоплює широке поле почуттів, вона може відбивати стан постійного або переважного невдоволення щодо осіб, які відрізняються від неї, часто безпідставні переконання винного формують в ньому бажання здійснити правопорушення.

Також, під злочини кваліфіковані та з обтяжуючими обставинами долучено вбивства двох і більше осіб, вбивство вчинене особою, яка раніше

вчинила умисне вбивство, за винятком убивства, передбаченого статтями 116–118 КК (п. 13 ч. 2 ст. 115), передбачає, що відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, учинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину.

Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК.

РОЗДІЛ III

Умисне вбивство за пом'якшуючих обставин, види та класифікація

3.1 Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання

Стан сильного душевного хвилювання нерідко розглядають як різновид афекту, зокрема фізіологічного. Йому притаманні раптовість появи, імпульсивна емоційна реакція та виразні психічні зміни, які, однак, не виходять за межі здатності особи усвідомлювати свої дії. У наукових колах висловлюється позиція щодо необхідності корекції кримінального законодавства України шляхом заміни терміна «стан сильного душевного хвилювання» на поняття «фізіологічний афект». Г. В. Назаренко та М. Й. Коржанський підкреслюють, що саме фізіологічний афект є єдиним емоційним станом, здатним настільки інтенсивно впливати на психічні процеси людини, що тимчасово обмежує її можливість усвідомлювати або контролювати свою поведінку [1, с. 185; 2, с. 137].

Сильне душевне хвилювання може бути спровоковане будь-якою значущою життєвою ситуацією, тоді як фізіологічний афект являє собою надзвичайно потужний емоційний сплеск, який тимчасово звужує свідомість. Водночас ця наукова точка зору не є домінуючою. У правових системах деяких інших держав поняття «раптово виниклий стан сильного душевного хвилювання» та «афект» фактично об'єднують, надаючи їм однаковий змістовний обсяг [3, с. 18]. Таким чином, категорія «сильне душевне хвилювання» зберігається, але доповнюється уточненням у вигляді поняття «афект».

Стаття 116 Кримінального кодексу України (КК) встановлює кримінальну відповідальність за умисне позбавлення життя, вчинене особою у стані вираженого емоційного збудження. Раніше в диспозиції цієї норми йшлося про вбивство, здійснене під впливом раптово виниклого сильного душевного хвилювання, спричиненого протиправним насильством, систематичним знущанням або тяжкою образою з боку потерпілого.

Однак 11 січня 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII. У зв'язку з цим було оновлено низку статей КК України, зокрема й ст. 116. В оновленій редакції стаття передбачає покарання за умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання, що виникло внаслідок жорстокого поводження або дій, які принижують гідність і честь особи, а також за умови, що таке поводження мало систематичний характер і виходило від потерпілого.

Прямим об'єктом злочину, передбаченого ст. 116, є життя людини. Об'єктивна сторона охоплює діяння у вигляді посягання на життя іншої особи, настання смерті як наслідок таких дій, наявність причинного зв'язку між поведінкою винного та результатом, а також специфічні умови й ситуацію, за яких було скоєно злочин. Стан сильного душевного хвилювання регламентується п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2. У цьому документі він трактується як особливий емоційний стан особи, за якого істотно знижується її здатність адекватно усвідомлювати власні дії чи контролювати їх перебіг.

Відповідно до статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ніхто не може піддаватися катуванню, нелюдському або такому поводженню чи покаранню, що принижує людську гідність. Це положення закріплює одну з ключових цінностей демократичної правової системи та встановлює абсолютну заборону катувань, жорстокого, нелюдського або принизливого поводження чи покарання.

Ознаки злочину, визначеного ст. 116 КК України, мають місце лише у разі, коли умисел на вбивство виник раптово під впливом фізіологічного афекту і злочин було скоєно у момент перебування особи в цьому стані. Зазвичай цей стан триває дуже коротко — кілька хвилин.

Якщо ж вбивство відбувається після того, як інтенсивне емоційне збудження минуло, дії винного слід кваліфікувати за ст. 115 КК України. При цьому неправомірна поведінка потерпілого може розглядатися як обставина, що пом'якшує покарання.

Психологічне ставлення особи під час вчинення даного злочину відзначається двома ключовими рисами:

1. умисел виникає раптово та має афектований характер, тобто формується спонтанно й одразу ж реалізується;
2. емоційний стан винного проявляється у сильному душевному збудженні, що значно зменшує його здатність усвідомлювати свої дії або контролювати їх.

Суб'єктом злочину виступає фізично осудна особа, яка досягла 14 років і в момент вчинення злочину перебувала у стані сильного душевного хвилювання, спричиненого жорстоким або принизливим для її честі та гідності поведінням, зокрема за умови системного характеру таких дій з боку потерпілого. При наявності сильного душевного хвилювання основним мотивом виступає гнів, який породжує бажання завдати шкоди особі, що посягає. Через високий рівень емоційного збудження і напруження суб'єкт втрачає контроль над власними діями (наприклад: чоловік вбиває кривдника дружини під час бійки, або жінка, побачивши насильство над дитиною, завдає смертельного удару, коли кривдник її вже відпустив, але хвилювання ще не минуло; ключові приклади — насильство в бійці (удар ножом після удару кулаком) або відповідь на жорстоке поведіння з близькими (дитиною, дружиною), але коли вже минула можливість самооборони, проте емоції ще сильні.) Важливо, що дані приклади не є вичерпним переліком, вони наведені для ілюстрації злочину та пояснення.

3.2 Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів - карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Питання, що стосуються моменту народження дитини, перебувають на стику медицини та права. У кримінально-правовій теорії початком життя вважають момент, з якого закон забезпечує охорону життя дитини. У біологічному аспекті життя розглядається як процес обміну речовин, який у новонародженої дитини розпочинається з першого вдиху, тобто момент початку легеневого дихання є початком життя людини. Цю позицію деталізує Інструкція з визначення критеріїв живонародженості, мертвонародженості та перинатального періоду, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 лютого 1996 р. № 31 (п. 1.2). У документі як ознаки життя при народженні зазначають серцебиття, пульсацію пуповини або довільні рухи м'язів, що іноді передують першому вдиху.

Важливою обставиною у кримінальних справах про злочини цієї категорії є підтвердження факту народження дитини, тобто специфічної ознаки потерпілого. В акушерсько-гінекологічній практиці період новонародженості розпочинається з першого вдиху після повного народження та триває один тиждень. У педіатрії новонародженим вважають немовля, починаючи від моменту відокремлення його від матері й до досягнення місячного віку. У судово-медичній практиці цей період обмежують першою добою після народження. Таким чином, при розслідуванні злочинів проти новонароджених період «відразу після пологів» й особливий психофізичний стан дитини визначають як 24 години. Це підтверджують матеріали кримінальних проваджень, де у близько 70 % випадків матері скоюють вбивство своїх новонароджених дітей протягом першої доби після народження.

Злочин, передбачений ст. 117 КК України, з об'єктивної сторони може проявлятися як через активні дії (наприклад, удушення чи завдання смертельних тілесних ушкоджень), так і через бездіяльність (наприклад, відмова від годування), при цьому наслідком завжди є смерть новонародженої дитини.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 117 КК України, є мати, яка перебуває в особливому стані, зумовленому пологами. Під час пологів або відразу після них стан породіллі характеризується як психопатологічний розлад, що виникає

внаслідок індивідуальних особливостей характеру, нервової системи та психофізичної конституції [8, с. 45]. Медичні дослідження свідчать, що в цей період жінка не може розглядатися як така, що повністю усвідомлює свої дії і здатна ними керувати. Пологовий стан, поєднаний із сильним фізичним та психічним навантаженням, повторними і тривалими болями, створює для організму жінки високі вимоги та несе значний ризик для її здоров'я, медициною встановлено, що жінку під час пологів або відразу після них не можна вважати повністю осудною. Ключова особливість суб'єктивної сторони цього злочину полягає в специфічному психофізичному стані жінки, обумовленому пологами. На думку дослідників, тривалість такого стану не може строго визначатися конкретними термінами, наприклад 1, 7 або 28 днів, а залежить від індивідуальних психологічних характеристик матері, складності пологів та інших життєвих обставин. Тому для встановлення наявності особливого психофізичного стану у кожному конкретному випадку необхідне проведення психолого-психіатричної експертизи.

Суб'єктивна сторона цього злочину проявляється в умисній формі вини, яка може бути прямою або непрямою [5, с. 465]. Це означає, що мати усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і передбачає настання негативних наслідків — смерті дитини — при цьому або бажає їх настання, або свідомо допускає його.

Водночас слід підкреслити, що під час вчинення злочину у породіллі присутні певні специфічні обставини: дії зумовлені сукупністю емоційного напруження, спричиненого вагітністю та пологами, а також психічними процесами, що їх супроводжували (сімейні конфлікти, подружня зрада тощо); крім того, можливий тимчасовий психічний розлад, який обмежує здатність матері усвідомлювати свої дії та контролювати їх.

3.3 Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Сьогодні поняття необхідної оборони закріплене як у Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП), так і в Кримінальному кодексі України (КК України).

Згідно зі статтею 19 КУпАП, дія, вчинена в стані необхідної оборони, не вважається адміністративним правопорушенням. Така оборона здійснюється для захисту державного або громадського порядку, прав і свобод громадян, власності чи встановленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди. Водночас відповідальність настає лише у разі, якщо не було перевищено меж необхідної оборони.

Перевищення меж необхідної оборони визначається як явна невідповідність вжитих захисних заходів характеру посягання та його суспільній небезпеці.

Згідно зі статтею 36 КК України, необхідною обороною визнаються дії, здійснені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, що обороняється, іншої особи, а також суспільних або державних інтересів від суспільно небезпечного посягання. Такі дії можуть передбачати завдання шкоди посягаючому, але лише в обсязі, необхідному та достатньому для негайного припинення чи відвернення посягання, і за умови, що межі необхідної оборони не були перевищені.

Кожна особа має право на здійснення необхідної оборони незалежно від можливості уникнути посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи державних органів. Необхідно звернути увагу, що перевищення меж необхідної оборони не відбувається, якщо шкода, тому хто посягає, була спричинена не більша, ніж для негайного відвернення чи припинення посягання. При цьому спричинення більшої шкоди, тому хто посягає, ніж для негайного відвернення чи припинення посягання, може не визнаватись перевищенням меж необхідної оборони, якщо відсутня така кваліфікуюча ознака, як умисел, за умови, якщо та особа, яка оборонялась, через сильне душевне хвилювання не могла оцінити обстановку.

Стаття 118 КК України встановлює склад привілейованого умисного вбивства, який має місце у випадках перевищення меж необхідної оборони або

заходів, необхідних для затримання злочинця. Відповідальність настає лише за умови, що дії винного явно не відповідали загрозі посягання або конкретним обставинам, що склалися. Професор М.І. Мельник зазначає, що умисне вбивство за ст. 118 КК України слід кваліфікувати у трьох випадках, а саме при перевищенні:

1. Меж необхідної оборони. У цьому випадку вбивство спрямоване проти особи, яка посягає, під час захисту від суспільно небезпечного посягання, але винний перевищив допустимі межі оборони. Тобто завдана шкода явно не відповідає небезпеці посягання або обставинам захисту.
2. Меж захисту в умовах уявної оборони. Вбивство відбувається, коли реальної загрози з боку потерпілого не існувало, а винна особа помилково вважала, що посягання мало місце. Іншими словами, обстановка могла створити уявлення про наявність небезпеки, і особа не усвідомлювала хибність своїх висновків. Питання щодо обґрунтованості такого помилкового сприйняття вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.
3. Заходів, необхідних для затримання злочинця. Дії полягають у вбивстві особи, яка вчинила злочин, під час її затримання, але з перевищенням допустимих заходів. У цьому випадку завдана шкода явно не відповідає небезпеці посягання або обстановці затримання [1, с. 286].

Обов'язковою умовою кваліфікації вбивства за статтею 118 КК України є перебування винного при вчиненні цього діяння у стані необхідної оборони, уявної оборони або в умовах необхідності затримання злочинця. Перевищення меж необхідної оборони розглядається як обставина, що пом'якшує відповідальність, оскільки в умовах екстремальної загрози особа, яка захищається, зазвичай перебуває у стані сильного душевного хвилювання (афекту). У таких обставинах можуть виникати психофізіологічні труднощі у повному усвідомленні характеру власних дій та контролі над ними. Єдиною законодавчою можливістю врахувати стан сильного душевного хвилювання під час необхідної оборони передбачено ч. 4 ст. 36 КК України: «Особа не несе

кримінальної відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, спричинене суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність завданої шкоди небезпеці посягання або обстановці захисту».

РОЗДІЛ IV

Проблеми кваліфікації умисних вбивств у судовій практиці

4.1 Розмежування умисного вбивства та суміжних складів злочину (тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть, необережне вбивство і тд)

Суб'єктивна сторона будь-якого складу злочину в кримінальному законодавстві, як правило, визначається через ряд характеристик, таких як форма і вид вини, мотив, мета, стан сильного душевного хвилювання, свідоме ставлення до ризику, обізнаність про наслідки тощо. Для умисного вбивства характерною є форма вини у вигляді умислу, при цьому ключовим є особисте ставлення винного до можливих наслідків своїх дій. У разі умисного вбивства смерть потерпілого настає за прямим наміром винного.

Натомість, якщо смерть потерпілого спричинена тяжким тілесним ушкодженням, суб'єктивне ставлення винного до смерті виявляється в формі необережності. Замах на вбивство можливий лише при прямому умислі, коли винний передбачав можливість смерті потерпілого і свідомо бажав цього, але настання наслідку було перешкоджене обставинами, що не залежали від його волі [2, с. 231].

Відповідно до ч. 2 ст. 121 КК України, умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з особливою жорстокістю, групою осіб, з метою залякування, за замовленням або що спричинило смерть потерпілого, карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років [1, с. 98].

Безпосереднім об'єктом цього злочину є здоров'я людини, і посягання можливе лише на здоров'я громадянина України, особи без громадянства або іноземця.

Об'єктивна сторона ч. 2 ст. 121 КК України включає:

1. Дії або бездіяльність винного;
2. Наслідок у вигляді смерті потерпілого, спричиненої тяжким тілесним ушкодженням;

3. Причинно-наслідковий зв'язок між діями чи бездіяльністю та настанням смерті.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, що призвело до смерті, трапляється тоді, коли в результаті умисних дій, небезпечних для життя, або ушкоджень, що викликали втрату органу чи його функції, каліцтво репродуктивних органів, психічні порушення чи інші розлади здоров'я зі зниженням працездатності щонайменше на одну третину, переривання вагітності або незворотні деформації обличчя, настає смерть потерпілого.

Особливістю цього виду умисного тяжкого тілесного ушкодження є наявність двох суспільно небезпечних наслідків: безпосередньо тяжких тілесних ушкоджень та похідного наслідку – смерті. Суб'єктивне ставлення винного до цих наслідків відрізняється: до завдання тяжких тілесних ушкоджень він діє з умислом, тоді як до настання смерті потерпілого ставлення проявляється у формі необережності [2, с. 240].

У практичній діяльності особливо складним є відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що призвело до смерті потерпілого, від умисного вбивства. Для чіткого визначення різниці між умисним вбивством і спричиненням тяжкого тілесного ушкодження зі смертельним наслідком необхідно проводити детальний аналіз доказів, які мають юридичне значення для з'ясування спрямованості та змісту умислу винного.

На практиці ключовим завданням є визначення умислу особи, яка вчинила злочин. Науковці відзначають, що наявність або відсутність умислу можуть демонструвати спосіб і знаряддя вчинення злочину, кількість і характер тілесних ушкоджень, місця їх нанесення, обставини припинення протиправних дій, а також особистісні стосунки між винним та потерпілим, включно з їх попередніми взаємовідносинами.

Важливим елементом є суб'єктивна оцінка винним власних дій та їхніх наслідків. При умисному вбивстві за ст. 115 КК України смерть потерпілого завжди підпадає під прямий умисел винної особи. Натомість у разі нанесення

тяжкого тілесного ушкодження зі смертельним результатом ставлення винного до настання смерті проявляється у формі необережності.

Отже, для розуміння цього питання особливу роль відіграє встановлення мотиву та мети злочинця. Мотив дозволяє з'ясувати причини чи обставини, які спонукали особу до вчинення злочину, її аргументацію власних дій у момент заподіяння ушкоджень та наміри щодо досягнення конкретного результату. При цьому мотив не може пояснювати поведінку особи ізольовано, а розглядається лише у взаємозв'язку з метою дій винного, що виступає кінцевим результатом, до якого прагне злочинець.

Для більш детального та системного розуміння мотиву, його можна класифікувати за різними класифікаційними критеріями. Так, на думку Т.М. Нуркаєвої, вона може різнитися залежно від:

- 1) соціального значення (соціально-корисна, шкідлива чи нейтральна);
- 2) визначеності (певна, тобто конкретна, та невизначена, або неконкретна);
- 3) можливості досягнення (досяжна й недосяжна);
- 4) імовірності досягнення (реальна та абстрактна);
- 5) часової характеристики досягнення (найближча, віддалена та перспективна);
- 6) ступеня інтелектуального опосередкування (пряма й опосередкована);
- 7) позиції завершеності (початкова, проміжна та кінцева);
- 8) морального аспекту (піднесена, шляхетна, нікчемна, низька)

4.2 Типові помилки у правозастосуванні класифікації умисного вбивства в Україні

Умисне вбивство є одним із найбільш суспільно небезпечних злочинів і відноситься до категорії тяжких злочинів проти життя особи. Кваліфікація умисного вбивства в Україні є складною через різноманітність форм вини, особливості психофізичного стану винного, різні об'єктивні наслідки дій та численні кваліфікуючі обставини. Недотримання законодавчих вимог і неправильне розуміння суб'єктивної та об'єктивної сторін злочину часто

призводять до помилок у правозастосуванні, що, у свою чергу, впливає на ефективність правосуддя та довіру до судової системи.

Типові помилки у кваліфікації умисного вбивства:

1. Неправильне визначення суб'єктивної сторони злочину. Часто при кваліфікації умисного вбивства плутають прямий умисел з непрямым або необережність із умислом. Наприклад, у випадках спричинення тяжкого тілесного ушкодження, що призвело до смерті, смерть потерпілого помилково кваліфікують як наслідок прямого умислу, хоча насправді вона настала через необережність.
2. Недооцінка впливу психофізичного стану винного. Сильне душевне хвилювання, афект, особливий стан породіллі під час пологів тощо часто не враховуються при визначенні складу злочину. Це призводить до неправильної кваліфікації за ст. 115 КК України замість ст. 116 або 117, або до надмірно суворого покарання.
3. Неправильне визначення об'єкта та об'єктивної сторони злочину. Іноді слідчі та суди плутають умисне вбивство з умисним тяжким тілесним ушкодженням, що спричинило смерть. При цьому не завжди враховується причинно-наслідковий зв'язок між діями винного та смертю потерпілого, характер тілесних ушкоджень і кількість поранень, а також наявність двох суспільно небезпечних наслідків (тяжкі тілесні ушкодження та смерть).
4. Ігнорування мотиву та мети. Мотив і мета злочину допомагають з'ясувати, що спонукало особу до злочину та які наслідки вона передбачала. Відсутність уваги до цих факторів ускладнює правильну кваліфікацію і може призвести до змішування умисного вбивства із злочинами проти здоров'я, такими як тяжкі тілесні ушкодження.
5. Недостатнє використання доказів психолого-психіатричних експертиз. Психолого-психіатричні експертизи необхідні для встановлення психічного стану винного, особливо в ситуаціях афекту або тимчасових психічних розладів. Ігнорування таких висновків призводить до неправильної оцінки умислу та суб'єктивної сторони злочину.

Для підвищення точності кваліфікації необхідно: проводити ретельний аналіз доказів, включно з психолого-психіатричними експертизами; враховувати обставини, що знижують здатність винного контролювати свої дії; відокремлювати умисне вбивство від тяжкого тілесного ушкодження зі смертельним наслідком; оцінювати мотиви та мету злочину у комплексі з іншими ознаками складу злочину. Дотримання цих рекомендацій сприятиме більш об'єктивній та законній кваліфікації умисних вбивств у судовій практиці України.

РОЗДІЛ V

Запобігання умисним вбивствам

5.1 Соціальні та психологічні чинники вчинення

Умисні вбивства залишаються одним із найбільш тяжких злочинів проти життя людини, що мають значні соціальні наслідки. Складність розуміння причин цього явища пов'язана не лише з кримінально-правовими аспектами, а й із соціальними та психологічними чинниками, які впливають на формування агресивної поведінки. В Україні останнє десятиліття ознаменоване низкою подій, що створюють додатковий тиск на психіку населення: повномасштабне вторгнення, економічна нестабільність, соціальна напруга та пандемічні обмеження.

Соціальні чинники:

1. Воєнні дії

Вторгнення 2014 року та повномасштабне вторгнення 2022 року спричинили масове психоемоційне навантаження на населення. Соціальні дослідження показують, що особи, які пережили бойові дії або перебували у прифронтових зонах, мають вищий ризик прояву насильницької поведінки. Психологічний стрес, втрати близьких, руйнування соціальних зв'язків та житлової інфраструктури створюють умови для розвитку агресії та імпульсивного насильства.

2. Економічна нестабільність та безробіття

Економічні труднощі, зростання цін та нестабільність ринку праці збільшують соціальну напруженість, що може проявлятися у сімейних конфліктах та конфліктах у громадських місцях. Дослідження показують, що матеріальні труднощі та відсутність соціальної підтримки прямо корелюють із рівнем домашнього насильства та вбивств у сімейному середовищі.

3. Сімейні та соціальні конфлікти

Конфліктні ситуації у родинах, включаючи насильство, подружні зради, алкогольну залежність членів сім'ї, залишаються одними з найпоширеніших тригерів умисних вбивств. Соціальні дослідження підтверджують, що більшість сімейних вбивств відбувається на фоні хронічних конфліктів та емоційного виснаження.

Психологічні чинники:

1. Сильне душевне хвилювання та афект

Психологічні дослідження в Україні показують, що значна частина умисних вбивств вчиняється під час афекту. Це може проявлятися у вигляді миттєвої реакції на провокуючу подію, коли особа втрачає здатність контролювати свої дії. Воєнний стрес та психоемоційне виснаження посилюють такі афективні стани.

2. Психологічні травми та ПТСР

Особи, які пережили насильство, бойові дії або інші травмуючі події, часто мають підвищений ризик агресивної поведінки. ПТСР, тривожні та депресивні стани, а також соціальна ізоляція збільшують ймовірність умисного насильства як способу виходу внутрішньої напруги.

3. Вплив алкоголю та психоактивних речовин

Зловживання алкоголем та наркотиками залишається ключовим фактором, що знижує контроль над поведінкою і посилює агресивні імпульси. У поєднанні з воєнним та економічним стресом це створює високу ймовірність вчинення тяжких насильницьких злочинів.

Ці фактори формують підвищений рівень тривожності, психологічного напруження та конфліктності, що безпосередньо впливає на соціальну поведінку громадян і ризику насильницьких проявів. Зменшення стресового навантаження стає не лише питанням психологічного здоров'я окремих індивідів, а й одним із ключових інструментів стабілізації соціального середовища. Ефективне зниження стресу у суспільстві вимагає комплексного підходу, що поєднує соціально-психологічні, економічні та комунікативні засоби. Психологічна підтримка населення, надання доступу до психотерапевтичних послуг та

програм розвитку емоційної стійкості дозволяють громадянам навчитися усвідомлювати свої емоції та конструктивно їх виражати. Соціальні ініціативи, спрямовані на зміцнення зв'язків у громаді та формування почуття взаємопідтримки, здатні знизити почуття ізоляції та підвищити рівень довіри між людьми.

Економічна стабілізація також виступає важливим фактором у зменшенні колективного стресу. Забезпечення соціальної підтримки, доступу до працевлаштування та матеріальної допомоги у кризові періоди знижує невпевненість у майбутньому та дозволяє громадянам відчувати контроль над власним життям. Підвищення якості інформаційного простору та відповідальна комунікація з боку держави і медіа допомагають зменшити рівень страху та паніки, які посилюють соціальний стрес.

Культурні та освітні механізми також відіграють значну роль. Формування навичок стресостійкості через освітні програми, розвиток критичного мислення та медіаграмотності сприяє адекватному сприйняттю подій та зниженню емоційної реактивності на кризові ситуації. Колективні заходи, спрямовані на підтримку культурної ідентичності та взаємного співробітництва, створюють відчуття єдності та безпеки, що в умовах тривалого стресу є важливим захисним фактором.

5.2 Роль профілактичних заходів у запобіганні злочинів проти життя

Боротьба зі злочинністю є невід'ємною потребою суспільства, що будує правову державу, відповідно до ст. 1 Конституції України. Основним її напрямом виступає попередження злочинних проявів та усунення чинників і умов, що їх спричиняють або сприяють їх поширенню. Такий підхід створює реальні передумови для поступового зниження суспільної небезпечності злочинів і, як наслідок, скорочення рівня злочинності в цілому.

Протидія злочинності є цілеспрямованим і комплексним процесом, який реалізується не лише державними органами, але й господарськими, громадськими структурами, волонтерськими формуваннями та окремими громадянами. Це завдання покладено на всі гілки влади – законодавчу,

виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України). В основі цієї діяльності лежать нормативно-правові засади внутрішньої та зовнішньої політики держави, а її складовою частиною є кримінологічна політика, яка формулює теоретичні засади, цілі та методи превентивного впливу на злочинність.

Особливе значення у системі протидії злочинності мають правоохоронні органи, для яких профілактична робота, зокрема спеціально-кримінологічне запобігання, є одним із ключових професійних обов'язків. Це вимагає не лише принциповості, активної позиції та творчого підходу, а й високого рівня знань у сфері кримінології. Практика демонструє, що особливе значення сьогодні мають перспективні положення кримінологічної політики, вміння проводити аналітичну оцінку злочинності, розробляти комплексні превентивні заходи, усвідомлювати важливість ресурсного забезпечення програм нерепресивного впливу, знати повноваження суб'єктів запобігання та ефективно використовувати досвід зарубіжних країн. Ще з давніх часів існує усвідомлення того, що ефективна протидія злочинності потребує не лише спеціальних заходів, включаючи кримінально-правові, а й ширших соціальних заходів, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин, підвищення культури та виховання, поліпшення побутових умов, розвитку особистості та ліквідацію негативних явищ і процесів у соціальному середовищі.

Ефективне запобігання злочинам проти життя передбачає вплив на потенційних злочинців ще до моменту здійснення протиправних дій. Соціальні програми, спрямовані на підтримку сімей, розвиток соціальної інтеграції та зменшення конфліктів у громадах, знижують ризик насильницьких проявів. Психологічна підтримка населення, робота з кризовими групами та розвиток програм емоційної регуляції дозволяють особам, які знаходяться під високим стресом, опанувати агресивні імпульси та уникнути правопорушень.

Особливу увагу слід приділяти освітнім заходам. Формування навичок вирішення конфліктів, критичного мислення та правової обізнаності сприяє зміцненню правової культури та усвідомленню наслідків протиправної поведінки. У цьому контексті значущими є і медіакампанії, що популяризують

ненасильницькі способи вирішення конфліктів та роз'яснюють правові наслідки умисних дій проти життя.

Державні заходи профілактики включають посилення роботи правоохоронних органів, оперативний контроль за потенційно небезпечними ситуаціями та оперативне втручання в конфліктні ситуації. Превентивні дії правоохоронців, у тому числі виявлення осіб, схильних до насильства, своєчасне реагування на скарги та організація системи соціального контролю, забезпечують зниження можливості вчинення злочинів. Ключовим є також поєднання державних та громадських зусиль. Соціальні служби, організації психологічної допомоги, волонтерські групи та громадські ініціативи сприяють ранньому виявленню соціальних проблем і психоемоційних ризиків, що знижує ймовірність насильства та злочинів проти життя.

5.3 Використання позитивного зарубіжного досвіду

Досвід багатьох держав показує, що зниження рівня таких злочинів неможливе без комплексної системи профілактичних заходів, яка поєднує правові, соціальні та психологічні механізми впливу. Україна, з огляду на сучасні соціально-економічні та політичні виклики, може отримати значні переваги, використовуючи перевірені міжнародні моделі. У США та країнах Західної Європи реалізуються програми, що інтегрують превентивні заходи на рівні громади. Серед них – систематичне відстеження ризикованої поведінки, робота з потенційно небезпечними особами, а також активне залучення соціальних служб та психологів у процес раннього втручання. Крім того, у Німеччині та Скандинавських країнах значну увагу приділяють розвитку соціальної підтримки сімей та молоді, що дозволяє зменшити конфліктність та ризик агресивної поведінки.

Важливим елементом успіху є поєднання правоохоронної діяльності з превентивними соціальними програмами. Наприклад, у Великій Британії реалізуються ініціативи, спрямовані на профілактику домашнього насильства та насильницьких конфліктів серед молоді. Це включає роботу з постраждалими та

потенційними кривдниками, психологічні тренінги, медіаосвітні кампанії та просвітницькі програми у школах.

Досвід Японії демонструє ефективність інтеграції правових і соціальних заходів у поєднанні з культури ненасильницьких поведінкових моделей. Суттєву роль відіграють контроль за доступом до зброї, раннє втручання у конфліктні ситуації та психологічне консультування, що допомагає зменшити імпульсивні акти насильства.

Україна може застосовувати позитивні моделі превентивної роботи, інтегруючи їх у національну систему безпеки. Ключовими напрямками є створення ефективних соціальних програм підтримки родин у кризових ситуаціях, психологічної допомоги групам ризику, просвітницьких ініціатив серед молоді та підвищення правової обізнаності населення. Одночасно важливо посилювати роботу правоохоронних органів щодо раннього виявлення потенційних загроз і конфліктів, що можуть призвести до насильницьких дій. Особливо актуальною є інтеграція цифрових технологій та аналітики для оцінки ризиків насильства. Використання статистичних даних, алгоритмів прогнозування та моніторингу дозволяє не лише виявляти потенційно небезпечні ситуації, а й формувати цільові превентивні заходи.

ВИСНОВКИ

У цій кваліфікаційній роботі було детально розглянуто тему «Умисні вбивства : види та класифікація». Проаналізовано та розкрито основні питання, що по'язані з дослідженням, а саме : теоретико-правові основи дослідження умисних вбивств, види кваліфікованих умисних вбивств за кримінальним кодексом України, умисні вбивство за пом'якшуючих обставин, види та класифікація, проблеми кваліфікації умисних вбивств у судовій практиці, запобігання умисним вбивствам.

На підставі аналізу, зроблено такі висновки.

1. Встановлено, що умисне вбивство є найбільш небезпечним злочином проти життя людини, а його кримінально- правова характеристика передбачає широкий спектр різновидів, кожен з яких має самостійне юридичне значення.
2. Проаналізовану суб'єктивну сторону злочину, зокрема питання прямого, непрямого, альтернативного та неконкретизованого умислу.
3. Узагальнено соціальні, психологічні та кримінологічні чинники, що впливають на зростання рівня умисних вбивств в Україні.
4. Виявлено низку проблем правозастосування – труднощі встановлення мотиву та мети злочину, помилки при класифікації та правозастосуванні.
5. Сформовано пропозиції щодо підвищення ефективності класифікації умисних вбивств, зокрема необхідність розширення застосування психологічних та психічних експертиз, роз'яснення судової практики.
6. Наголошено, що процес протидії повинен включати не лише кримінально-правові, а й превентивні соціальні, психологічні та освітні механізми. Важливим є використання позитивного зарубіжного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.
5. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лют. 2003 р.
6. Про практику застосування судами законодавства щодо умисних убивств : Огляд практики Верховного Суду України. Київ : ВСУ, 2021.
7. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.
8. Сотула О. С. Умисне вбивство: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Ін Юре, 2020. 312 с.
9. Старко О. Л. Кримінально-правові аспекти умисних насильницьких злочинів : монографія. Харків : Право, 2019. 380 с.
10. Тютюгін В. І., Ганжа Т. В. Кримінально-правова політика у сфері протидії злочинам проти життя : монографія. Київ : НАПрН, 2022. 295 с.
11. Жмур Ю. М. Умисне вбивство: історико-правовий аналіз : монографія. Київ, 2016. 270 с.
12. Смілянський Я. Г. Умисні насильницькі злочини в умовах воєнних дій : монографія. Київ : Юридична думка, 2023. 256 с.
13. Ганжа Т. В. Проблеми кваліфікації умисного вбивства в сучасних умовах // Юридична наука. 2022. № 3. С. 45–54.
14. Рогова О. Г. Мотив та мета умисного вбивства : кримінально-правовий аспект // Вісник кримінального права. 2021. № 1. С. 110–118.

- 15.Назаренко Г. В. Афект і сильне душевне хвилювання у кримінальному праві // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 84–89.
- 16.Климосюк А. С. Кваліфікація умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю // Форум права. 2020. № 5. С. 72–78.
- 17.Сотула О. С. Суб'єктивна сторона умисного вбивства: аналіз судової практики // Право України. 2022. № 7. С. 93–104.
- 18.Смілянський Я. Г. Умисне вбивство з хуліганських мотивів: кримінологічний аналіз // Юридичний вісник. 2019. № 2. С. 65–71.
- 19.Ганжа Т. В. Вплив соціально-психологічних чинників на умисні вбивства // Кримінальне право і кримінологія. 2023. № 1. С. 22–30.
- 20.Баулін Ю. В., Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. Київ : Право, 2020. 584 с.
- 21.Хавронюк М. І. Кримінальне право України : особлива частина. Київ : Ваіте, 2021. 612 с.
- 22.Дудоров О. О., Тяглий Є. В. Злочини проти життя та здоров'я особи : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 328 с.
- 23.Денисов С. Ф. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
- 24.Андрусак Т. Г. Кримінальне право. Особлива частина : підручник. Львів : ЛНУ, 2018. 540 с.
- 25.Сергієнко Т. І. Суб'єктивна сторона злочину: сучасні підходи до тлумачення // Вісник кримінального права. 2020. № 1. С. 55–62.
- 26.Кулик Л. В. Соціальні фактори насильницьких злочинів в Україні // Кримінологічний журнал. 2019. № 2. С. 33–41.
- 27.Колесник В. А. Умисні насильницькі злочини: кримінологічна характеристика // Підприємництво, господарство і право. 2021. № 8. С. 97–102.
- 28.Орлов Ю. В. Психологічні чинники прояву агресії у злочинців // Право і суспільство. 2022. № 3. С. 88–95.

- 29.Глушков В. О. Особливості насильницької злочинності в період суспільних криз // Юридичний вісник. 2023. № 2. С. 71–78.
- 30.Марценюк В. І. Афективні стани та їх значення для кримінальної відповідальності // Вісник Академії правових наук України. 2020. № 4. С. 42–49.
- 31.Рева Н. О. Мотив та мета у структурі умисних злочинів проти життя // Вісник Нац.юрид. акад. 2019. № 2. С. 101–108.
- 32.Никифорчук Д. О. Проблеми доказування умислу під час розслідування умисних убивств // Вісник прокуратури. 2021. № 6. С. 92–98.
- 33.Тертишник В. М. Роль психологічної експертизи у справах про вбивства // Судова експертиза. 2022. № 1. С. 55–61.
- 34.Петренко С. О. Класифікація насильницьких злочинів: проблеми та перспективи // Право України. 2020. № 7. С. 105–113.